

Nagy Géza
1887–1971

Gyermek- és diákévei

Mivel lehetek szolgálatára hazámnak?
Nagy Géza¹

Nagy Géza falun született, lelkészcsaládban. Mindkét körülmény mélyre nyúló gyökerekkel kötötte őt végig a faluhoz, annak egyszerű népéhez, valamint az egyházhoz, a Krisztus seregéhez. Édesapja az Alsó-Fehér vármegyei Kutycfalván² szolgált, amikor Géza fiuk világra jött 1887. május 21-én.

---

¹ *Kálvinista jellemképek.* 135.

² A település neve a Kuch vagy Kug személynevből származik. Történetével kapcsolatosan I. Nagy Géza: *A kutycfalvi református egyházközség templomának története és lelképásztornak névsora.* RSZ 1984. 169. (Szöveggondozás: Nagy László)

Mielőtt Nagy Géza gyermek- és tanulóéveivel megismerkednénk, tekintsük meg szülei életpályáját, melynek döntő szerepe volt a papfiú sorsának alakulásában.

Az édesapa Nagy Domokos Marosvásárhelyen született 1842-ben iparos családban, elei azonban a Gagy menti Abodról származtak, s nemes emberek voltak. (A leszármazottak közül tudomásunk szerint csak egyik unokája, a festőművész Nagy Béla használja az „abodi” előnevet). Az alsó- és középfokú iskolákat szülővárosában végzi, ahol legjobb tanuló társai és barátai Kovács Ödön és Makkai Domokos, akik később enyedi tanárok lesznek. Érettségi után még három évig szülővárosában marad, és elvégzi a főiskolai bölcsészeti és jogi kurzust. Az enyedi teológiai akadémián szerez lelkészi képesítést. Itt leginkább a történelmi tanulmányok kötik le érdeklődését. A teológia elvégzését követően csaknem hat évtizeden keresztül (1867–1926) volt a félezer lelkes, tanítót is tartó Kutyfalva „folt nélküli, nemes, tiszta jellemű, hűséges” lelkipásztora. Egy itteni földbirtokos lányával, Orbán Ágnessel alapít családot 1868-ban. Kilenc évre rá élete párja meghal. Amikor 1878-ban a marosvásárhelyi származású Csernát Katalint – Csernát József tekintélyes polgár és presbiter⁴ leányát – feleségül veszi, már van két elárvult gyermeke (három másik korán elhalt), akik az első házasságából születtek. A falusi ember küzdelmes élete és a veszteség nehéz próbája nem szegi kedvét a családapának. A legjobb tehetségével építi gyülekezetét és végzi a gazdasági teendőket, műveli a Maros lankáján elterülő földeket.⁵ A második házasságából kilenc gyermekük születik, akik közül felnő öt fiú és egy leány. Jó gazdasági érzékkel munkálkodik népes családja boldogulásán, körültekintő gazdálkodásával megalapozza felnövekvő nyolc gyermekének a jövőjét. A legnagyobb fiú, László Kolozsvárt, majd Budapesten lesz m. kir. posta-főfelügyelő. Ágnes Kutyfalván postafőnök (férje hősi halált halt). Ifj. Domokos teológiát végez, és lelkipásztorként szolgál. Endréből országos hírű gazda szakember válik: két erdélyi gazdasági iskola megszervezése és beindítása fűződik a nevéhez. Péter, a gazdasági iskolai segédtanár, fiatalon eltűnik orosz hadifogságban. Géza és Pál ugyancsak teológiát tanul. Irén, a legkisebb gyermek háztartásbeli.

A kutyfalvi egyházi élet jellemző vonása az, hogy a lelkipásztor Nagy Domokos rendszeresen látogatta a gyülekezetéhez tartozó családokat. A téli időszakban vallásos estélyeket rendezett, amelyeken felolvasásokat és ünnepi műsorokat tartottak.⁶ Később, amikor egyházmegyei főjegyzőként nagyobb befolyása lesz, kiharcolja a kolozsvári szeretetház létesítését, hogy így a Kolozsváron tanuló lelkészgyermek számára otthont biztosítsanak. De gondja volt egyháza földjeinek művelésére, sőt gyarapítására is. Ebben jó munkatársra és támogatóra talált a gróf Degenfeld-Schomburg⁷ családban, amelynek tekintélyes birtoka volt a faluban, valamint a szomszédos Marosdátoson és Szentjakabon is.

Hogy milyen nevelésben részesült a későbbi lelkipásztor és professzor, illetve ennek testvérei, arról egyik írása tanúskodik a legbeszédesebb módon.⁸

1. Exkurzus:

Részlet a *Református nő képe a reformációtól napjainkig*
c. dolgozatból

A háztartás és időöltés még az egész XIX. század folyamán a régi kerékvágásban halad. A népeletet az ősi formák határozzák meg, csak Háromszéken kezd a 70-es években a népviselet

¹ Illyés Géza: *Id. Nagy Domokos (1842–1926)*. RSZ 1927. 19.

⁴ Uo. 23.

⁵ Nagy István szíves közlése szerint gyermekkorában nagyapja Kutyfalváról székérrel küldött gabonát a Székelyszenterzsébeten pásztorkodó Géza fiának.

⁶ Nagy István szíves közlése.

⁷ Gróf Degenfeld-Schomburg Lajos (1843–1922) és ennek fia, József.

⁸ *A nő képe a reformációtól napjainkig*. = *Akik kösziklára építettek*. Kolozsvár 1937. 208–210.

veszendőbe menni. A közép- és főrangú osztályt – hiszen a kettő közt Erdélyben mindig csak fokozati különbség volt – a jómódú *német-osztrák életstílus (biedermeier)* jellemzi. A sima, festetlen falú szobákban kényelmes székek, fényezett bútorok, kakukk- vagy ingaóra, aprólékos gonddal kidolgozott tájképek s a családok fényképei, sok-sok kézimunka, a szalonban zenélő album, az irodában felcsukható íróasztal, a férfiszobában pipatartó. A világításnál már a 70-es években a lámpa kiszorítja a gyertyát, de az ott van még a koppantóval együtt a konyhában, sőt sokszor az estélyeken is. Hangszerek előbb a gitár, majd a zongora és a cimbalom. Főzni akkor még nem könyvből tanult az erdélyi asszony, habár a *Debreceni Nélkülözhetetlen Tanácsadó magyar gazdasszonyok részére* itt-ott már feltalálható volt. A háztartásban az ősi munkák: a rezedával, majoránnával, fátvolrózsával, violával beültetett virágos- és a veteményeskert gondozása, a meghitt fonogatás, a pergő kerekű rocka, a csattogó szövőszék munkái, kézimunkák (csipkekötés, stikkolás, hímzés stb.) még mindig szokásosak. A *női ruházat* – épp mint a férfiaknál – ismét osztrák hatás alatt áll. [...] A szellemi szükségletet előbb a Hazánk s a Külföld, majd a Képes Családi Lapok, a század végén pedig az Új Idők (1895) és a Magyar Lányok (1896) egészítik ki. Az irodalomban a halhatatlan Jókai mellett Verne ifjúsági művei, Marliott piros kötésű érzelmes regényei és az említett magyar írónők.⁹ A rádiót a meghitt pletykázások helyettesítik, ezeken történik rendszeren a házasságközvetítés és a társadalmi akciók lebonyolítása is.

A református nő élete természetesen szintén ilyen keretek közt mozgott. Hitélete nem volt annyira fejlett, öntudatos és kritikai, mint a mai buzgó egyháztagoké, hanem ösztönösebb, hagyományosabb, de talán kitartóbb és meghittebb is, mint manapság. A Biblia olvasása és a templomlátogatás a középosztály és a nép buzgó asszonyainál általános. De már a 60-as és 70-es években kezdi kiszorítani a könyvek könyvét a sok nő imakönyv. [...]

Ez a zárkózott és öntudatosnak éppen nem mondható hitélet azért megtermi ekkor is a maga áldott gyümölcsseit. Elsősorban a *gyermeknevelésben*, másodsorban a *keresztény jótékonyág áldozatos munkáiban*.

A nevelés sokkal aggodalmasabb gonddal ment végbe, mint manapság. Hiszen ez, különösen a leányoknál, a szülői ház feladata volt. Mindenekelőtt meg kell állapítanunk azt, hogy *akkor a gyermeket még inkább áldásnak, mint tehernek tekintették*. Falun a gazdaság, az uradalmak, városban az értelmiségi pályák, ipar, közlekedésügy, katonaság stb. még mindig biztos elhelyezkedést nyújtanak a felnövekvő generációnak. Nemcsak a földműveseknél és iparosoknál, de tanároknál, papoknál, hivatalnokoknál, sőt az arisztokráciánál is a ház rakva van gyermekekkel. Ebből következett a családanyánál az állandó elfoglaltság, ami minden idegességet egy csapásra megszüntetett. De egyúttal a helyes munkabeosztás és takarékoság kötelessége is. Minden igazi református családanya ekkor olyan, mint egy jó hadvezér, vagy ha úgy tetszik, ügyes gyári üzemvezető, aki *mindenkinek dolgot ad*. Nagy heverések, éjszakai regényolvasások, lézengések egy jó családban ismeretlenek. Az édesanya szava sokszor nyersen hangzik, talán enyhébb szitkozódások, fenyegetések is felcsattanak az ajkán, de az ilyen szavak mögött féltő s áldozatkészségben fáradhatatlan szülői szeretet rejtőzik, talán tisztább és önzetlenebb, mint ma a finom szavak mögött. A gyermekek szinte konfirmációig sorban, sőt sok helyet még letérdelve mondják az estéli és reggeli imádságot s vasárnaponként ott szoronganak anyjuk mellett a templomban, mint a fészekből kikandikáló madárfiókák, akár értik a prédikációt, akár nem. Konfirmáció után már megkapják ők is az obligát imakönyvet. A ruházatban ma szokásos luxus ismeretlen. Számtalan esetben a nagyobbak ruháit viselik a kisebbek, bizonyos átalakítással, amíg elszakadnak. Még a karácsonyi megajándékozás is csak a 90-es évek folyamán kezd divatba jönni (sok helyet pápista szokásnak tekintik!), addig csak újévkor hozott egy-két egyszerűbb ajándéktárgyat, édességet, zörgő diót-mogyorót az angyal. A fegyelmezésnél még az ebéditől való eltiltás, „áristomba” tevés és a vessző ősi kálvinista eszközei használatosak. Utóbbit az édesapánál sokszor a hirtelen kicsavart pipaszár helyettesíti.

Általában kényeztetésnek vagy éppen gyermekkultusznak akkor még híre-hamva sincs. A szülőknél sokszor ez az elv vagy legalább a gyakorlat: *a gyermeket szeretni kell, de úgy, hogy ne*

⁹ Ugyanebben a dolgozatban, fennebb: Beniczkyné Bajza Lenke, Gyarmathy Zsigáné, Sámi Lászlóné, gr. Teleki Sándorné.

érezze! Játéknál, munkánál a tekintetek sokszor egymásra mosolyognak, egy-egy hosszú út előtt vagy betegség esetén gond árnyékolja be a szerető arcot, de a fegyelmezett szülő érzi, hogy neki mindig erősebbnek kell lennie, mint az impresszionista gyermek. A gyermek túlságos bizalmaskodása szülőivel ismét nem szokásos. A kritika és civódás pedig csak olyan helyen, ahol már a családi élet vallásérvölcsi alapjai megingottak.

Ebben a sallangmentes puritán családi környezetben lett Nagy Géza nevelési felfogása az igazságos szigor, melyet később tulajdon gyermekeivel szemben tanúsított. A falusi papné és édesanya „mindent legyőző asszonyi erejét” Bajor Andor idézi föl a festő unokáról írott monográfiájában.¹⁰

A családi irattárban találtunk egy feljegyzést, amelyet az édesapa Nagy Domokos életének értékeléseként foghatunk fel: „Megismertem édesapádban egy embert, aki gyors és nem ideges, erélyes, de nem mérges, nyugodt, türelmes, de mégsem kényelmes.”¹¹

A gyermekeket a marosvásárhelyi kollégiumba íratják be. Az ősi schola vallásos élete és fegyelme szinte semmit sem változott az évszázadok folyamán. Maros-Torda vármegye székhelyének élete középszerű: a tizenöt ezres vidéki város európai szemmel nézve semmiképpen sem mondható különösebben mozgalmasnak. Ezt az egyhangúságot azonban bőségesen ellensúlyozta és kárpótolta a főtanoda, valamint a szomszédságában álló Teleki ház és az abban működő 70 000 kötetes közkönyvtár mozgalmas élete. Itt ébredt fel a tanulmányozás és a kutatás vágya a tanuló diák szívében. Nagy Géza kortársai, Vásárhelyi János és Tavasz Sándor is itt tanulnak ezekben az esztendőkből.

Amikor Nagy Géza megkezdte teológiai tanulmányait (1904 őszén), az erdélyi református egyházkerület fakultása már csaknem egy évtizede Kolozsvárt működik a Szász Domokos püspök által emelt új épületben.¹² A tanári kar valamennyi tagja¹³ fiatalabb ötvenévesnél és rendkívül tehetséges, „bármely egyetemen megállták volna a helyüket akár bel-, akár külföldön”.¹⁴ A lelkesgyermek itt is kitűnő tanuló. Saját bevallása szerint azért jön ide, mert kutatni kívánta a hit igazságait. Bekapcsolódik a keresztyén diákmozgalomba, tagja lesz a Bethlen Gábor Körnek, ahol a hasonló gondolkodású protestáns főiskolások együtt keresik a hivatásuk által nyújtott lehetőségek megvalósítását. Ezenkívül tevékenyen részt vesz a Theológus Kör, valamint az Ifjúsági Egyesület munkájában. Teológiai tanulmányainak ideje Málnási Bartók György püspöksége (1899–1907) és báró Bánffy Dezső exminiszterelnök főgondnoksága (1896–1911) alatt telt el. A teológiai fakultásnak ezt az első periódusát később az *útkeresés időszakának* nevezi, és az 1895–1909-es évek között jelöli ki idői határait.¹⁵

Elsőéves hallgató korában a hallgatóság érdektelensége megbuktatja a reggeli áhítatokat, a bibliaismertető estéket is 1907–1910 között csak átmenetileg sikerül bevezetni. Az akadémiai istentiszteleteket csupán 1907 őszétől indítják be.¹⁶ A felvilágosult protestantizmus hatása érvényesül ebben a korszakban, amikor „a theologus ifjú többet tud a Bibliáról, mint a Bibliából”.¹⁷ Nagy Géza érdeklődése elsősorban a bibliai tudományok felé fordul, s csak tanulmányainak második felében kötelezi el magát a rendszeres teológia mellett.

¹⁰ Bajor Andor: *Abodi Nagy Béla*. Kolozsvár 1986. 11.

¹¹ E szavak kíséretében fejezte ki részvétét Nagy Domokos halálakor Kelemen Lajos. Lásd: Nagy Endre: *Így éltem, így láttam*. Emlékirat. Kézirat 4.

¹² Az új fakultás vezéréjét tekintve sokatmondó Révész Imrének, az egykori kolozsvári teológus diáknak és professzornak a visszaemlékezése: Kassán szolgáló atyja 1907-ben azzal a reménységgel írta be őt az első évfolyamra, hogy ily módon „az ország legelső modern református teológusinternátusába kerüljön, olyan tanárok keze alá, akikéhez hasonló szerencsés összeválogatású gárda akkoriban egyetlen más magyar református teológiai főiskolán sem működött”. Révész I.: *Vallomások*. Budapest 1990. 20.

¹³ Kecskeméthy István (1864–1938); Kenessey Béla (1858–1918); Nagy Károly (1868–1926); Pokoly József (1866–1933); Ravasz László (1882–1965) 1907-től kezdve tanít a fakultáson. Tanulmányai első korszakában Ravasz még diktársa volt, az I. lelkészképzésű vizsga alkalmával már ő bírálja el Nagy G. *Ész* 21,1,12 alapján írott prédikációját.

¹⁴ Ravasz László: *Emlékezéseim*. 73.

¹⁵ Nagy G.: *A kolozsvári református teológiai fakultás története*. RSZ 1992. 197.

¹⁶ Nagy G.: *Református Theológiánk történetéből (1895–1948)*. RSZ 1958. 328.

¹⁷ E Pokoly Józseftől származó mondás uo. olvasható, 329.

1908 júniusában teszi le az első lelkészképesítő vizsgát, amelyen rajta kívül csak Varga Zsigmond és K. Nagy Lajos ér el jeles eredményt.¹⁸ Kispapi dolgozatának a címe ez: *De perfectibilitate religionis christianae*. (Megtalálható az Erdélyi Református Egyházkerület Gyűjtőlevéltárában őrzött Nagy Géza-hagyatékban. Erre a kérdésre keresi a választ: tökéletes vallás-e a keresztyénség és tökéletesíthető-e az? Első önálló munkájának is ez a témája.¹⁹

Majd két éven keresztül a berlini és a bázeli egyetem teológiai fakultásán gyarapította tudását és erősítette hitét, „tudatosan vállalva tanárainak hatását”.²⁰ A száz évvel korábban alapított berlini egyetem ekkor élte fénykorát, melyet *Harnack–Troeltsch-éraként* szoktak emlegetni. Ez a korszak egyben az úgynevezett „kultúrprotestantizmus” csúcspontját is jelzi. A császárság idején birodalmi fővárossá előlépett városban nagy rangot kölcsönözött az egyetemi katedra. A Mons Pietatis ösztöndíját²¹ élvező erdélyi diák Adolf Harnack mellett olyan professzoroktól tanulhat és tanul itt, mint Julius Kaftan, a dogmatikus, Reinhold Seeberg, a dogmatörténész, Adolf Deissmann és Otto Pfeiderer, a jeles Pál-kutatók, és Adolf Schlatter, a kiváló exegeta.

A berlini hónapoknak két írással állít maradandó emléket. Az első a peregrinus karácsonyát örökíti meg a hatalmas világvárosban.²² A második rövid cikk elemzés, melyben óv a külföldi egyházak életének eszményítésétől, rámutatva az egyházból kilépők botránnyosan nagy számára, valamint a világnézeti lapokban dúló szellemi csatározásokra.²³ Megjegyzésre érdemes adalék, hogy ugyanebben az időben tanul Berlinben jeles évfolyamtársa, a Maros mente másik nagy szülőtte, a későbbi Kelet-kutató vallástudós Varga Zsigmond (1886–1956) is. Másik jeles erdélyi diák, aki ekkoriban ugyancsak a német főváros egyetemén tanul, Tavaszy Sándor (1888–1952). Ő Harnack tanítványaként alapozza meg filozófiai és rendszeres teológiai tudását.

Berlinből hazajöve, 1909. szeptember 13-án II. lelkészképesítő vizsgálatra jelentkezik, amelyen 10 társa közül csak ő és Varga Zsigmond kap jeles minősítést.²⁴

A következő tanulmányi évben (1909–1910) Bázelen tanul, ahol a Gusztáv Adolf Egylet támogatásával az Alunneum lakója. E középkori alapítású egyetem²⁵ ebben az időben pozitív szellemével hívja magára a figyelmet (J. Kaftan innen ment Berlinbe). Jelentőségében, tudományos súlyában bár elmarad Berlin mögött, de ezzel józanon számolnak is. A kialakult helyzetet a következőképpen értékeli az egyik svájci tanár: Tudományos téren az ország Némethonnak egyik provinciája.²⁶ A Nagy Géza által hallgatott professzorok közül megemlíthetjük Paul Metzger, Paul Wemle, Johann Wendland, Eberhard Vischer nevét, a lelképásztorok közül Karl Stockmeyer emelkedik ki.

Svájci tanulmányi évében Nagy Géának alkalma nyílik megismerkedni a keresztyén szocializmus és a vallásos szocializmus eszméivel. Egyik feljegyzéséből megtudhatjuk, hogy Leonard Ragazot is hallgatta,²⁷ de sikerült találkoznia a másik nagy zürichi szocialistával, Hermann Kutterrel is.²⁸ Ebből az időből származnak az 1910-ben megjelent tanulmányai, melyek bemutatására még visszatérünk. Az itt keletkezett írásai azt jelzik, hogy az élet égető kérdéseivel már a lelképásztor öntudatával foglalkozik. *Savonarola* című dolgozatának aláírása: *Nagy Géza lelkészjelölt – Basel*.²⁹

A külhonban kötődött baráti szálakat mindvégig hűségesen ápolja. Így pl. Grob teológiai magántanárral, a zürichi epileptikai intézet igazgatójával folytatott levelezést. Ő volt a Svájcban

¹⁸ Értesítő 1907/1908. 52.

¹⁹ *A keresztyénség jövője*. Székelyudvarhely 1922.

²⁰ Nagy István szíves közlése.

²¹ Az alapítványt György Vilmos brandenburgi választófejedelem létesítette a XVII. században két külföldi teológus továbbtanulásának előmozdítására.

²² *Berlini karácsony*. RSZ 1909. 41–44.

²³ *Németországi tanulság*. RSZ 1909. 81–83.

²⁴ Értesítő 1909/10. 96.

²⁵ Alapította II. Pius 1459-ben, református egyetemenként működik 1532 óta.

²⁶ *Svájci egyházi élet*. RSZ 1911. 182.

²⁷ A Bázelen tartott előadás időpontja (1910. febr. 26.) és címe (*A női természetéről és a nőmozgalomról*) szerepel Nagy Géza noteszében. (Az EREK kolozsvári gyűjtőlevéltárában őrzik.)

²⁸ *Az aarai református diáknapokon* (Lásd: *Aarai konferencia*. RSZ 1910. 202.)

²⁹ Megjelent az RSZ-ben. 1909. 787–793.

érkezett segélyezés koordinátora és továbbjuttatója a rászorult eklézsiáknak, szórványgyülekezeteknek, szegénysorsú lelkészeknek. Ebben a misszióban a svájci Burkhart Gantenbein munkatársa volt. A fakultásokkal is kapcsolatot tartott fenn, főképp a bázeliivel. *Egy hálás diák emlékezései* címen jelenteti meg az 1939-ben frott méltatását Paul Wernle professzor halála alkalmából.³⁰

Még élete alkonyán is bensőséges hangvételi cikkben emlékezik meg a bázeli Alumneumról,³¹ ahol ő, valamint sok erdélyi, illetve magyarhoni diák az évszázadok során, otthonra lelt, vallván, hogy az ott tanulmányozó teológusok „életre szóló indítást nyertek a theologiai tudományok szolgálatára”.³²

Ebből az indításból táplálkozik és él Nagy Géza falusi lelkipásztori szolgálata ugyanúgy, mint a szíve utolsó dobbanásáig végzett teológiai tanári munkája.

Lelkipásztori munkában

Aki az élet mindennapi törődésein átmentette lelke tudományos érdeklődését...

Tavaszy Sándor

A peregrinációból hazatérő diák 1910. július 1-én szülőfalujába kap püspöki kinevezést, ahol édesapja a kütküllői egyházmegye espereseként szolgál.³³ Kutyfalvi segédlelkészi működése két esztendeig tart.³⁴ Nagy Géza neve a Református Szemle 1910. október 28-i számában bukkan fel egyházi szolgálatának egyik első ténykedése kapcsán: előadással mutatkozik be az egyházmegye lelkészegyesületének Nagyteremiben tartott rendes közgyűlésében.³⁵ A szülői házban az újabb kori teológia történetét, elsősorban Schleiermacher és Ritschl műveit tanulmányozza. Eközben a Református Szemle hasábjain osztja meg másokkal Svájcban hozott tapasztalatait.

Hamarosan önálló szolgálatot vállal, midőn meghívás útján elfoglalja a székelyszenterzsébeti (udvarhelyi egyházmegye) lelkipásztori állást.³⁶ A beiktatási istentiszteletre – majdnem két éves üresedés után – 1912. június 30-án került sor.³⁷ Beköszöntő beszédének alapigéje ApCsel 26,16.18 volt. A templomból kijövet a falu nagybirtokosa, özv. báró Kemény Béláné Haller Berta grófnő ezekkel a szavakkal köszöntötte: „Kértem Istent, hogy segítse meg ezt a fiatal új papot, hogy jól sikerüljön az ő első prédikációja. És Isten meghallgatta az én kérésemet. Jól mondta, Tiszteletes Úr, hogy az Úr Jézus nekünk is látni kell. Igaza van abban is, hogy az Isten országának akadályja a bűn.”³⁸

1912. november 10-én szentelik lelkésszé. Kenessey Béla püspök prédikációjában ekképpen buzdítja munkára az Úr aratómunkásait: „Azért jöttem – mondja Jézus –, hogy e világra tüzet bocsássak, és mit akarok, ha immár meggerjedt? (Lk 12,49) Nem szegényes világmegjavításról van tehát szó, hanem a világnak a Jézus tüzeiben való átolvasztásáról. Minden lelkipásztornak azért egy-egy hatalmas lángoszlopnak kell lennie, amely a Jézus tüzeiben ég.”³⁹

A falusi lelkészkedés vállalásában ott él a tudatosság: szolgálni kíván. Harminc évvel később ifj. Nagy Géza sorsának alakulása kapcsán így elmélkedik: „Karriert könnyű csinálni, ha az emberek az az életcélja. [...] De ha az ember szolgálni is akar, akkor az aratása – mint az enyém – később

³⁰ *Ein Zypressenzweig auf das Grab Paul Wernles.* Kirchenblatt für die reformierte Schweiz 1939. 236–237.

³¹ Lásd az RSZ 1969. évi 2. számában megjelent cikket.

³² RSZ 1969. 95.

³³ Nagy Domokos egy tízéves cikluson át látja el az esperesi tisztelet 1901–1911 között.

³⁴ A második lelkészképesítő vizsgára 1910. szeptember 13-án jelentkezik tíz másik abszolvenssel egytítt. Jelese csak Nagy Géza és Varga Zsigmond vizsgázik. Értésítő 1910/11. 96.

³⁵ A referátum címe: *A lelkész hivatali elméleti szempontból.* Nagy Géza kutyfalvi s. lelkész. RSZ 1910. 709.

³⁶ A Magyaros völgyében meghúzódó falu korábban szombatos fészek volt, 1911-ben 1088 ref. lelket számlál (Egyetemes Névtár, 1911).

³⁷ Az eklézsia elhanyagolt voltát ő maga is megemlíti. Lásd *Önéletrajz.* RSZ 1987. 222.

³⁸ *Papbeiktatás Székelyszenterzsébeten.* RSZ 1912. 495.

³⁹ A prédikáció alapigéje 2Thess 2,16–17. Vö. RSZ 1912. 725–729.

következik be. Viszont ezzel a lélek nagy meggazdagodása jár. Nem is szólva a közösség haladásáról.”⁴⁰

A külföldet megjárt intelligens diák igen jól feltalálta magát a falusi nép között.⁴¹ Mindig értékelné tudta a falusi ember tudományát, és becsülni tudta ennek népi műveltségét. Szerette a népzene és a népdalt, maga is gyakran énekelt. Az emberekhez közvetlen szeretettel viszonyult, mint aki hivatásának tekinti a közéjük való tartozást. A durvaságot és a szennyes beszédet azonban nem tűrte el. Egyik hallgatója idézi fel a következő esetet a székelyszenterzsébeti időből: A papilak udvarára egy jókora szekér fát vontat két ökör. De a fordulónál valahogy elakadnak, s a hajtó iszonyatos káromlások mellett biztatja a járomnak feszülő barmokat. A lelkész, ezt hallva, a szállítmányt elutasítja: ilyen viselkedés mellett neki ne hozzanak fát.⁴²

A falu szegény, de ráadásul fősvény is, ami a kezdő lelkészre nyomasztóan hat. A bajon úgy próbál könnyíteni, hogy önként lemond a kepeéről. A hívek csak hosszú évek után hajlandók újra beszo­l­gáltatni a kepe­ét, amikor megneszelik, hogy a lelkész más faluba akar menni.

1913-ban egy tizenegy gyermekes zágoni származású marosvásárhelyi m. kir. csendőr számvevő fő­ő­r­z­s­ő­r­m­e­ster legidősebb gyermekét, Csoma Juliskát veszi feleségül. A háromszéki származású új asszony kereskedelmi gimnáziumot végzett, s gazdasági beállítottságának jó hasznát veszi. Leánykorában kapcsolatba került a CE-mozgalommal, melynek mégsem vált elkötelezett követőjévé, azonban átvette tagjainak bibliaszere­te­tét. Akárcsak férjének, neki is vérben volt, hogy többet akarjon a meglévőnél. A faluban ő honosította meg az akkoriban divatba jövő zöldségféléket, így a paradicsomot.⁴³ A gyülekezet tagjai egészségügyi problémáikat vele beszéltek meg s az ő tanácsa szerint igyekeztek orvosolni azokat.

Székelyszenterzsébet lakossága csaknem teljességében református vallású volt. Mellettük élt egy kicsiny baptista közösség is, melynek hívei – látva a „nyakas kálvinisták” közömbösségét – többször biztatták a kitűnő lelkipásztort, hogy menjen át prédikátornak közéjük, ők jobban megbecsülik majd.⁴⁴ Nagy Géza a cigány lakosság faluszéli telepére is kijárt, hogy istentiszteletet tartson nekik s a gyermekek részére vallásórákat. Írni és olvasni is megtanította a többre igyekvőket, hogy művelődjenek. Gyülekezeti munkáját egyébként ugyanaz az igényesség jellemzi, melyet édesapja mellett tapasztalhatott Kutycfalván.⁴⁵

A világháborús évek és az impériumváltozás idején négy gyermekük születik Székelyszenterzsébeten⁴⁶: Géza (1914), István (1916), Béla (1918), Júlia (1922). Ebben az időben, pontosabban 1914 novemberében önkéntesen tábort lelkészi szolgálatra jelentkezik. Egyhavi kiképzés után hadnagyi rangban Debrecenben szolgál három lelkész­ta­rs­á­val együtt: segít a betegek orvosi ellátásában, és lelkigondozói munkát végez a sebesültek között. Az itt kapott járandóságot rendszeresen hazaküldi családjá fenntartására. Egyházkerülete azonban 1915 májusában hazahívja.

Egy évvel később Bécsbe irányítják, ahol a protestáns katonai lelkészi hivatal irányítása mellett végez ápolói és lelkigondozói szolgálatot 1917 szeptemberéig.

Ennek a lelkigondozói munkának a teológiai alapját és gyakorlati tapasztalatait ismerteti *A sebesültek lelkivilága* című dolgozatában.⁴⁷ A sebesültek lelkigondozásának célját abban látja, hogy felkészítse őket „egy békés, megújított Európa méltó birtokbavételére”. Azt a kérdést, hogy ez az

⁴⁰ Ezt a vallomást fiának, Nagy Bélának címzett levelében írta 1943. április 5-én.

⁴¹ A falusi paposkodással kapcsolatban *néma mártíriumot* emleget, de nem a maga sorsáról beszél. Lásd RSZ 1925. 445.

⁴² Lőrincz János szíves közlése.

⁴³ Nagy László szíves közlése.

⁴⁴ László Dezső: *Kolozsvári Demokritus*. Kézirat. 36.

⁴⁵ Nagy Géza lelkipásztori szolgálatának értékét László Dezső (1904–1973) a következőkben látta: Nemzedékéből a legelső­k közé tartozott, akik felismerték, hogy a gyülekezeti munka Krisztus – a ma is élő, a ma is velünk lévő Krisztus – minden irányú szolgálata. Ez a Krisztus segítette meg, különösen az első gyülekezetében, hogy a munka súlyos terheit győzelmesen el tudja hordozni. (Részlet az 1971. április 7-én elhangzott temetési beszédből.)

⁴⁶ Benkő Samu megállapítása ifj. Nagy Géza életnijával kapcsolatban megállja helyét a többi gyermek vonatkozásában is: "Az erkölcsi, eszmei és intellektuális alapozást a református papi családban nyerték." (Benkő S: *Nagy Géza, a líterátor és művelődésünk mindenese*. ETF 209. Kolozsvár 1991. 1.)

⁴⁷ Az Út 1917. 154–163. (*Nagy Géza cs. és kir. ref. tábort lelkész aláírásával*.)

Európa megszületik-e, nyitva hagyja. „Vajon meglesz-e ez a haszna a világnak a háborúból és mássá lesz majd a véres események lezajlása után, mint ami volt? Megtisztul-e a közélet, az egyén, a társadalom e súlyos időkben annyira, mint ahogy azt a kegyes lelkek várják? A nagy sokaság tekintete azok felé irányul várakozva, reménykedve, akik a világ világosságainak, a föld savainak tartják magukat. Ezeknek kell utat mutatniok a nagy tömeg számára az egyetlenegy értékes egyéni és társadalmi életcél: az Isten országa felé.⁴⁸ A sebesültekkel és a betegekkel nemcsak beszédben, hanem a valóságban is vállalta a közösséget, amikor velük együtt vett úrvacsorát, ugyanazt a kelyhet használva.

Amikor a románok 1916. augusztus végén betörnek Erdélybe, a székely atyafiak tragikus menekülése idején féltő szeretetből az osztrák fővárosba viszi családját, majd a helyzet lecsillapodása után ismét hazatérnek. A háború végén igyekeznek eligazodni az új közigazgatás buktatói között: bizonyítani szeretnék, hogy a mérhetetlen tragédia ellenére is lehet élni és dolgozni. Ilyen körülmények között szünteti meg a hatóság a szenterzsébeti iskola egyházi jellegét és küld oda egy óromániai tanítónőt, aki nyilván egyetlen szót sem tud magyarul. Működésének eredménye ezzel egyenesen arányos: az iskolások egy szót sem tanulnak meg románul.

Ezek az évek igazolják a régi tételt, mely szerint a fegyverek közt hallgatnak a műzsák. A szenterzsébeti években a létért naponként igen kemény munkával kellett megküzdeni. Gyakran volt abban a helyzetben, hogy csak az előzetesen gyűjtött tudományos anyagot volt lehetőségére rendezgetni. A háborús viszonyok között alig jutott ideje a tudományos munkára. Ezekre az évekre emlékszik vissza a legnehezebb szívvel rövid önéletrajzában, a teológiai székfoglaló beszédben és a *Kávinista jellemképek* előszavában.

1917–1920 között, azaz négy éven át, hiába keresünk Nagy Géza által szignált írásokat, bár a Bécsben eltöltött hónapokat tanulmányozásra, könyvtárlátogatásra is felhasználta. Ekkor gyűjti össze első nagyobb munkájának, *A keresztyénség jövőjének* anyagát, mellyel 1919-ben készül el, bemutatni és megjelentetni azonban a sok fizikai munka és az anyagiak hiánya miatt csak 1922-ben sikerül.⁴⁹ A 136 oldalas tanulmány még nem az újreformátori teológia jegyében íródott, azonban biblikus beállítottságú. A mű jelzi Nagy Géza élénk érdeklődését a keresztyén egyház jövője iránt. A kérdés őt teológiai hallgató korától kezdve végig foglalkoztatta és igyekezett arra tudományos feleletet adni.

A gazdálkodás, a gyülekezeti munka sok gondja és vesződése mellett is alapító tagja lett az 1921 nyarán megalakult Vécsi Szövetségnek, mely a biblikusan gondolkodó, haladó szellemű teológiai tanárokat és lelképásztorokat tömörítette. Missziójuknak tekintették, hogy az egyház intézményét lélekkel töltsék meg. A szövetség működése meghatározta az akkori egyházi életet. Lapok indultak, egyházi egyesületek, missziói munkák, vasárnapi iskolák szerveződtek a tagok működése folytán.⁵⁰ Felkarolták a fiatal tehetségeket: közöttük bontogatta szárnyait László Dezső, M. Nagy Ottó és mások.

A húszas évek közepén Kalotaszegre költözik a család. Önéletrajza szerint 1925. január 25. az állásváltogatás dátuma. Jegyzetfüzete⁵¹ (amelybe 1925. február 1-től kezdődően a szószéki hirdetések is felvette) ugyancsak támpontot nyújt magyarbikali szolgálatának kezdetére nézve: az 1926 újév napi hirdetés szövegének egyik adata utal arra, hogy már Bánffyhunrad közelében szolgál.

Nagy István a Magyarbikalra való költözésnek csupán arra az előzményére emlékszik vissza, amikor a székelyszenterzsébeti templomos nép nagy csodálkozására bógatyás atyafiak jelentek meg az egyik istentiszteleten, hogy „meghallgassák a papot”. Meghallgatták és el is vitték.

Az állásváltogatásban Isten akarata mellett Makkai Sándor elgondolása is közrejátszott. Az író professzor előtt nem titok, hogy Nagy Géza a rendszeres teológia művelője (első közleményei is leginkább ezen a szakterületen mozognak), mégis őt szemeli ki arra, hogy a keresztyén egyház és ezen belül a magyar protestáns egyház történetével megismertesse a jövő lelképásztor nemzedékét.⁵² Ezért

⁴⁸ Az Út 1917. 163.

⁴⁹ Teológiai magántanári vizsga keretében ismertette 1922. június 19-én. (Megjelent Székelyudvarhelyen ugyanabban az évben.)

⁵⁰ Történetét Nagy Géza írta meg: *Tízévi év a Lelki Egyház szolgálatában*. = *Alak közziklára építettek*. 221–241.

⁵¹ Az EREK kolozsvári gyűjtőlevéltárának őrzésében lévő N.G.-hagyatékából.

⁵² Ez utóbbi tárgyat az 1922/23-as tanévtől vezették be állandó jelleggel a fakultáción.

fontos, hogy Kolozsvár közelében vállaljon szolgálatot, ahonnan előadások tartása és kutatás céljából bejárhat a városba.⁵³

Magyarbikalon már könnyebben boldogult a család, bár a fizetést itt is inkább a kigazdálkodott földjövedelem jelentette. A kalotaszegi nép azonban melegebb lelkű volt, közöttük több örömmel és elégtétellel járt a szolgálat. Itteni munkája mellett is állandóan olvas, tanul, ír, levelezik és kutat.

Amikor 1926 őszén magántanári előadások tartására megbízatást kap, a kolozsvári tanári kar meleg szeretettel fogadja. Maksay Albert professzor, aki ekkor még egyedül él, megosztja vele tanári lakását. A teológiai műhely közelsége, az előadásokra való készülés az eddiginél is komolyabb tudományos munkára serkenti. Ebben az időszakban nyeri el a doktori fokozatot. Amíg tanártársai a kolozsvári tudományegyetemen doktoráltak, addig Nagy Géza 1927. június 11-én Debrecenben védi meg *A vallásos tapasztalat elmélete* című tézisét. E vallásbölcseleti dolgozat alapvetését Az Útban 1925-ben napvilágot látott *Hit és világnézet, szellemiségét a Református Szemlében* 1926-ban megjelentetett *Árva Bethlen Kata kálvinista kegyessége* című dolgozata tükrözi.

Falusi állomáshelyén tudományos munkája mellett ellátja a gyülekezeti szolgálatot is. Hétről hétre bejár a fakultásra, ahol hiánytalanul megtartja óráit. A bánffyhungyadi vasútállomás és a Bikal közötti 5 kilométeres utat rendszerint gyalog tette meg oda és vissza. E fárasztó gyaloglások közben olyan súlyosan meghűtötte magát, hogy fokozatosan elveszítette hallóképességét.

Meg kell említenünk, hogy a tudós lelkipásztor szinte minden jelentősebb belmissziói rendezvényen megjelenik. Ezekre a találkozásokra rendszerint magával vitte felcseperedő gyermekeit is. A „református nagyhetek” (Sepsiszentgyörgy 1924, Marosvásárhely 1925, Nagyenyed 1926, Brassó 1927, Ótorda 1928, Nagykaroly 1929) alkalmain hol bibliamagyarázatot, hol előadást tart, vagy egy-egy református személyiség lelki portréját mutatja be.⁵⁴ E belmissziói konferenciák jelentőségét látogatottságuk is igazolja. Így például Nagyenyeden még csak 164 a résztvevők száma (akikből 133 lelkipásztor), de Ótordán már 534 résztvevő (közülük 220 lelkész) volt jelen.⁵⁵ E területen végzett munkásságának elismerését láthatjuk abban a tényben, hogy a kalotaszegi egyházmegye Nagy Gézát megválasztja missziói előadónak. E tisztségét Kolozsvárra költözésükig, azaz 1928 áprilisáig viseli. Magyarbikali szolgálatának megszűntéről egy pályázati hirdetésen kívül nem találtunk egyéb adatot.⁵⁶

Lelkipásztori szolgálatának értékét nem csupán az adja meg, hogy édesapja buzgó és sokoldalú gyülekezeti munkáját a külhonban szerzett tapasztalatokkal ötvözi, hanem az a rendkívüli tudományos teljesítmény is, melynek megkoronázása a teológiai doktorok közé való felvétele.

Az apostolok iskolájában

Magyar volt és kálvinista.
Nagy József

A címben használt metaforát a frissiben megbízott magántanár egyik korábbi írásából kölcsönöztük.⁵⁷ Így ismerte meg a teológiai fakultást, s ennek az iskolának a szolgálatába állította a továbbiakban minden talentumát. E szolgálata az 1926/27-es tanévtől kezdődően egészen nyugdíjba tételeig, az 1948/49-es tanév májusáig tartott.

A jelzett időszak a fenti felosztás értelmében teológiatörténetileg jól körvonalazható két időegységre tagolódik: az első a *reformátori szintézis kora* (1925–1940), a második az 1940–1948

⁵³ A katedrák ily módon való ellátása nem volt rendhagyó eset azokban az időkben: 1914–1917 között Makkai Sándor Vajdakamarásról járt be előadásokat tartani Kolozsvárra. 1923–1926 között pedig Gönczy Lajos ingázik ugyanilyen okból kifolyólag Dés és Kolozsvár között.

⁵⁴ N.G. a következő előadásokat tartotta (zárójelben a helyszín, valamint az adat forrása): *Az Ige* (Sepsiszentgyörgy, RSZ 1924. 227.); *A híveknek áldozatkészségre való nevelése* (Marosvásárhely, Az Út 1925. 206.); *Nagy erdélyi kálvinisták* (Nagyenyedi Emlékkönyv); *A lelki egyházért folytatott küzdelem; Kálmáncsehi Sánta Márton* (Brassói Emlékkönyv); *Küzdelem a hitvallásért* (Tordai Emlékkönyv); *Károlyi Gáspár* (Nagykaroly, RSZ 1929. 405.).

⁵⁵ A számadatokat az Emlékkönyvekből merítettük.

⁵⁶ Lásd RSZ 1924. február 24. 127.

⁵⁷ *Theologusok*. RSZ 1922. 380.

közötti periódus, a kősziklán épült ház.⁵⁸ Nagy Géza professzor mindkét időszakban maradandót alkotott. Péntek Árpád⁵⁹ olyan közösségként határozta meg az érintett időszakban szolgáló tanári kart, mint amely tanításával letette az alapját, életével pedig sflusát és mesterjegyét adta korszakunk teológiájának.⁶⁰

1926. szeptember 1-jével Pokoly József és Révész Imre utódként, egyelőre helyettes tanári megbízással⁶¹ veszi át az egyháztörténeti tantárgy oktatását. Ettől kezdve Tavasz Sándor a rendszeres teológiát oktatja.⁶² A fakultás 1926. október 3-án tartott évnyitóján Tavasz Sándor igazgató meleg szavakkal köszönti a tanári működését megkezdő Nagy Gézát.⁶³

A fakultás előljárósága 1927. június 30-án tartott ülésén dönt a mellett, hogy Nagy Géza helyettes tanárral töltse be az egyháztörténeti tanszéket.⁶⁴

A Teológia tanáiraival már előzetesen közeli kapcsolatba kerül, hiszen a CE-követő Kecskeméthy Istvánon kívül valamennyien alapító tagjai, illetve tagjai voltak a Vécsei Szövetségnek. Az intézetről és tanárainak életéről írt visszaemlékezések (Ravasz László, Musnai László, Nagy Géza, Csutak Csaba, Gálfy Zoltán)⁶⁵ egyöntetűen beszámolnak arról, hogy felfogásukban mennyire elütöttek egymástól az egyes professzorok. De ugyanolyan mély elismeréssel adóznak szellemi nagyságuk előtt, melynek segítségével áthidalják az ellentéteket és megélték a testvérek és a kartársak szeretetközösségét.

Ebben volt „nagy” ezeknek az évtizedeknek a tanári kara. Ez a szeretetközösség egyben munkaközösség is. Szerkesztésükben jelenik meg a Református Család, a Kiáltó Szó, az Ifjú Erdély, Az Út és a legkisebb korosztálynak szóló Az én kicsinyeim című lap.

Közreműködésükkel rendezik az akadémiai estéket, melyeket később – a cenzúra miatt – *estis istentiszteleteknek* keresztelnek át. A fakultás évenként megjelentetett értesítői szerint Nagy Géza az alábbi előadásokat tartotta: 1927. febr. 22.: *A keresztyén ember nemzeti és politikai kötelezettségei*. 1938. márc. 29.: *A keresztyén embernek imádkozni kell*. (Szikszay György születésének 200 éves jubileumára.) 1939. márc. 14.: *Az isteni igazságszolgáltatás*. 1939. okt. 31.: *A reformáció mai követelményei*. 1940. márc. 17.: *Egyenlő-e a jók és a gonoszok sorsa a világon?* 1942. április 12.: *Állami, társadalmi, egyházi szeretetmunka*. 1943. márc. 7.: *Misszió vagy keresztes háború?* 1944. márc. 12.: *Nagy Károly*. De készséggel és örömmel szolgál a vasárnapi teológiai istentiszteletek és a szerdai bibliaórák alkalmain is. Ezenkívül bárhol és bármikor lelkesen szolgál, ahová meghívják, lett légyen az a kolozsvári belvárosi templom vagy a városszéli imaház.

Székfoglaló beszédét az 1927/28-as tanév megnyitó ünnepségén⁶⁶ tartja, *Duns Scotus teológiája* címmel.⁶⁷ E beszéd bevezetőjének gondolatai azt mutatják, hogy a falusi pap milyen kemény munka árán maradt meg a tudományos pályán: „Teljes mértékben átérzem, hogy milyen kitiüntető áldás szomorú erdélyi viszonyaink közt olyan hivatalt tölteni be, amelyik belső hajlamainknak és előképzettségünknek megfelel, ahol az anyagi élet durva küzdelmeitől némileg megszabadulva odaadóbban szentelhetem magam Isten útjainak vizsgálatára s a reám bízott ifjú lelkek építésére.”⁶⁸ Az igazgató Tavasz Sándor külön is alá húzza köszöntőjében azt a nem mindennapi teljesítményt, melyben az új

⁵⁸ Nagy G.: *A kolozsvári református teológiai fakultás története*. RSZ 1992. 199.

⁵⁹ Péntek Árpád (1921–1993) az intézet gyakorlati teológia professzora 1973–1990 között.

⁶⁰ Péntek Árpád: *Dr. Gönczy Lajos teológiai professzor emlékezete*. RSZ 1986. 322.

⁶¹ Mindkét elődöt frappánsan bemutatja Ravasz László (*Emlékezéseim*. Budapest 1992. 110–111.)

⁶² Fontos megjegyezni, hogy a Révész debreceni meghívását követően 1920-tól Tavasz Sándor látja el az egyháztörténeti tanszéket mindaddig, amíg Makkai Sándor püspökké választása következtében megúrtul a vallásfilozófia és a szisztematika-teológia tanszék.

⁶³ Értesítő 1926/27. 7.

⁶⁴ Az előjáróság döntését az egyházkerületi igazgatótanácsához felterjesztett jegyzőkönyv a következőkben indokolja: "Ha az ő irodalmi munkásságát megvizsgáljuk, tisztán áll előttünk Nagy Géza keresztyén jelleme, kiváló képzettsége és nevelői személyisége. Minden írásán meglátszik, hogy milyen nagy dolog számára az evangéliumi keresztyénység, úgy is mint hit, úgy is mint világnézet. [...] Meleg szíve, tisztult bölcsészeti felfogása kiválóan alkalmassá teszik arra, hogy leendő lelkészeinket Isten színe elé vezérelje."

⁶⁵ Ravasz L.: *Emlékezéseim*. Musnai L.: *A Kolozsvári Ref. Theologia ötven év előtti hallgatóinak élete, szolgálata*. Nagy G.: *Református Theológiánk történetéből*. Csutak Cs.: *Tavasz Sándor, a teológiai tanár*. Gálfy Z.: *100 éves a Kolozsvári Református Teológia*.

⁶⁶ 1927. október 2-án. (Ugyanakkor fogadják az újszövetségi tudományok nyilvános tanárává Maksay Albertet.)

⁶⁷ Székfoglaló beszéde megjelent: *Értesítő* 1927/28. 10–16. és *Az Út* 1927. 246–252.

⁶⁸ *Az Út* 1927. 246.

tanár⁶⁹ „a világháború vérzivataros nyomorúságain, a szenvedő anyaszentegyház mindennapi tusakodásain és az élet mindennapi törődésein átmentette lelke tudományos érdeklődését, amíg ideérkezett élete nagy fordulópontjához”.⁷⁰

Ezzel a lépéssel egészült ki a tanári kar, amely a világháború befejezése óta tanárhiánnyal küszködött. Az új megbízatás letéteményesei a legjobb igyekeztek nyújtani. Nagy Géza, Tavaszy Sándor mellett a következő tanévben már a Kálvinista Világ társszerkesztője.

Attól kezdve, hogy tanári megbízatást nyer, Nagy Géza önzetlenül bekapcsolódik a tanári közösség életébe. Péntek esténként a tanárok közös bibliórán vettek részt, amelyet saját lakásukban sorban tartottak. Hetente egyszer elmentek a „Társaság”-ba, abba a kolozsvári kávéházba, ahová a kolozsvári értelmiségiek jártak, hogy találkozzanak egymással. Tagja lett a tudósokat tömörítő Erdélyi Múzeum-Egyesületnek.

Itt jegyezzük meg fia, Nagy István szíves közlését, mely szerint édesapja sportkedvelő ember volt, aki még professzor korában is szívesen végzett kerti munkát. Szeretett kirándulni, úszni és korcsolyázni. Szinte naponként használta a Teológia kertjében található tomaszereket.

Nagy Géza magas termetű, egyenes testtartású, szikár felépítésű ember volt. A felületes vizsgálódó előtt zárkózott embernek tűnt, azonban aki közelebb jutott hozzá, megismerhette érzékeny, jóindulattal telt szívét. Kék szeméből lelket megnyugtató szelídség áradt. A Teológia tanári szobájában, a tanácsteremben látható portréja ezekből az évekből származik, és lelki kiegyensúlyozottságot sugároz.⁷¹ Tekintetével összhangban, beszéde is csendes volt. De ugyanakkor kiszámítható, határozott és szókimondó egyéniség volt. Ezért gyakran kérték fel tanártársai, hogy a fakultás tulajdonképpeni vezetőjével, a püspökkel tárgyalásokat folytasson.⁷² Békés természetén hallásának fokozódó gyengülése miatt néha felülkerekedett az indulatosság. Ilyenkor családja körében hevesen kitört. Hallgatói azonban nem érezték semmit a korábbi családi viharból.

Első és későbbi diákjai úgy ismerték meg, mint aki egy elmaradhatatlan füzetből olvasta fel előadásait. Anyag- és adatgyűjtő irkája volt elmélyült búvárkodásának eszköze. Makkai emberismeretének és választásának helyességét több mint fél évszázad távlatából így igazolja Molnár Károly: „Személyisége érdeklődést ébresztett az előadása tárgya iránt.” Lőrincz János szerint jellemformáló egyéniség volt.

Az 1926/27-es évi Értesítő közli tanári tevékenysége programját: Nagy Géza heti 3–3 órában *Az egyetemes keresztyénség történetét*, illetve a *Magyar protestantizmus történetét* adta elő, heti egy órában *Históriai szemináriumot* is vezetett.

A professzor Nagy Géza nemcsak vallotta, hogy a múlt alapos ismerete lehetetlen az elsődrendű források ismerete nélkül,⁷³ hanem be is vezette tanítványait a levéltárak világába. Az ő vezetése és irányítása mellett tanulták meg a régi kéziratok és oklevelek olvasását, illetve másolását – s ezzel együtt a források megbecsülését is. Külön figyelmet szentelt az Erdélyi Múzeum-Egyesület – akkor már az Egyetemi Könyvtárba kebelezett – kézirat- és oklevéltárának. Szoros kapcsolatot tartott Kelemen Lajossal.⁷⁴ Nagy Géza tanítványai közül többen önként vállalták öreg kéziratok, főképp egyházi vonatkozású levelek másolását.

1929 második felében és 1930 elején súlyos betegségen megy át. Ez megakadályozza abban, hogy részt vegyen a magyar reformátusság Trianont követő első közös ünnepségén, a 400 éves Károli-

⁶⁹ A fakultás előjárósága 1927. június 30-án hívja meg Nagy Gézát rendes tanármak (vö. *Értesítő* 1928/28. 28.).

⁷⁰ *Értesítő* 1927/28. 20.

⁷¹ Abodi Nagy Béla munkája, 1938.

⁷² Úgy tűnik, hogy egyenességét Vásárhelyi püspök nem vette jó néven. Egy ízben rebellisnek jellemezte Nagy Gézát. (Ifj. Nagy Gézáé szíves közlése.)

⁷³ *Külföldön bujdosó erdélyi diákok levelezése*. Kolozsvár 1933. Előszó. 3.

⁷⁴ Kelemen Lajos (1877–1973) kiváló levéltáros és történetudós.

jubileumon Nagykárolyban,⁷⁵ valamint a nagyenyedi Barth-kollokviumon.⁷⁶ Ugyanebből az okból kifolyólag mond le a Kálvinista Világ felelős szerkesztői teendőiről.⁷⁷

A 30-as évektől az Országos Magyar Párt közoktatási bizottságának rendes tagja,⁷⁸ a kolozsvári egyházközség presbitere.⁷⁹ Másokkal együtt az elemi iskolák III. és IV. osztálya számára kiadott tankönyvek megírásán fáradozik.

Már korábban tagja lett az egyházkerület belmissziói bizottságának, 1935-ben pedig egyházkerületi tanácsbíróvá választják.

Az 1932–1936 közötti ciklusban az intézeti élet szervezéséből és felügyeletéből bentlakási és konviktusi felügyelőként kiveszi a részét. Az Értesítőben fellelhető jelentések azt tanúsítják, hogy nagyfokú lelkiismeretességgel látta el a feladatkörét. A következő négyéves időszakra gazdasági felügyelőnek választják meg. Erről a tevékenységéről a továbbiakban még szólnunk.

Miközben tanítványait az egyházi múlt értékeinek megbecsülésére és emlékeinek megőrzésére biztatta, nem hagyta figyelmen kívül a jelenkor égető kérdéseit sem: oktatási programjába felvette a jegyzőkönyvek szakszerű megírásának tanítását is. Amikor az I. vagy a II. lelkészképesítő házi dolgozatának tételét kiosztotta hallgatóinak, „szinte borotvaélen járt egy-egy téma”.⁸⁰ (Így például *A nemzetszocializmus iskolapolitikája*. RSZ 1941. 298.) Az 1936/37. évi Értesítőben ismertetett tanterv tanúsága szerint⁸¹ a péntek délutánonként megtartott kétórás egyháztörténeti szeminárium anyagában helyet nyert a közép-európai (Románia, Magyarország, Csehszlovákia és Jugoszlávia) keresztyén egyházak helyzetképének bemutatása is.

A *historia domus* megírásában segíteni próbál az arra vállalkozóknak: *Hogyan dolgozom fel egyházközségem történetét?* címen módszertani eligazítást nyújt.⁸² Történelemszemléletének és az ebből fakadó nevelési, illetve munkatervének jelentőségét főleg hangsúlyoznunk. Nagy Géza ez irányú törekvései valósulnak meg az 1937. november 21–22-i egyházkerületi közgyűlés által megállapított tantervben, mely a tíz féléves teológiai oktatás bevezetését célozza. Az V. évfolyam hallgatóinak heti két órában az erdélyi művelődéstörténet köréből tart előadásokat. Ebből a szaktárgyból is jegyzetet dolgoz ki és bocsát a hallgatók rendelkezésére.

Színesen és élethűen megrajzolt portréira hálás szívvel emlékeznek vissza azok, akik Nagy Géza előadásait személyesen hallgathatták. Életközelségbe tudta hozni az egyháztörténet hőseit.⁸³ De nem csupán a nagy tanítók vagy a nagy fejedelmek ábrázolása figyelemreméltó nála, hanem az egyszerű emberek képmutatás nélküli kegyessége is. Lőrincz János a maga részéről rendkívül sajnálatosnak tartja, hogy akkor még nem vehették magnóra az előadásokat. Egy korábbi méltatás szerint pl. egy olyan előadás, mint a Kálmáncsehi Sánta Mártonról szóló, „több és jobb anyagot ad egy vallásos estélyi előadásra, mint száz mondvascínált erkölcsi elmélkedés”.⁸⁴

Akadémiai jegyzeteinek anyagát nagyon igényesen, sok forrásnak, oklevélnek az idézésével írta meg. Az egyes fejezetek végén a tárgyalt kor tömör értékelését és összegezését nyújtja. A jegyzet nagy előnyének tarthatjuk azt, hogy nem halmozza az adatokat: nem annyira az időpont fontos számára, mint az események és ezek résztvevői, szereplői. Minduntalan felcsillan az anyagban dogmatörténeti tájékozottsága is.

A vizsgáztatás alkalmával az önmagával szemben támasztott igényességnek a hallgatók részéről is meg kellett nyilvánulnia. Megkövetelte az anyag pontos ismeretét, a történelem nagy alakjainak hű

⁷⁵ Az alkalomra elkészített előadását Papp József máramaroszigeti lelkész olvassa fel (RSZ 1929. 405.)

⁷⁶ Az EREK rendezésében megtartott teológuskonferencia (1930. ápr. 23–26.) alkalmával megvitatták Karl Barth teológiájának tudományos és gyakorlati értékét. Az alkalomra készült tanulmányát a ThSZ VI. évfolyama közölte (581–615.).

⁷⁷ KáVi 1929. okt. 1. 149.

⁷⁸ Értesítő 1929/30. 16.

⁷⁹ Értesítő 1931/32. 26.

⁸⁰ Molnár Károly szíves közlése.

⁸¹ Uo. 66.

⁸² *A református lelképásztör kézikönyve*. II. kötet. Kolozsvár 1937. Lásd még: *A Károlyi Gáspár Társaság feladatai*. RSZ 1933. 550–553.

⁸³ Deák Ödön szíves közlése.

⁸⁴ A brassói ref. nagyhét kapcsán megjelent értékelés. Az Út 1928. 172.

bemutatását. „Nagy Géza az alapos, részletekbe menő tudás mintája és egyben igénylőjeként állott előttünk” – emlékezik vissza tanárára Csutak Csaba.⁸⁵ Független egyénisége mutatkozott meg abban is, hogy a gyengébben felelő hallgatónak nyugodt lélekkel írja be a „jó” minősítést, még akkor is, ha az illető hallgatónak történetesen már tizenegy jelese van az indexében.⁸⁶ A hallgatók nem panaszkodtak Nagy Géza professzor osztályozására,⁸⁷ hiszen látták, hogy nem részrehajló, sőt kész volt újabb alkalmat adni a bizonyításra, ha a hallgató első vizsgája nem sikerült. Tudatában volt annak, hogy nem a hallgatók vannak érte, hanem ő van a hallgatókért.⁸⁸

„Nem volt könnyed, a dolgokon és kérdéseken magát könnyen túltevő ember. Nagyon bosszantotta minden felületesség, de nagyon tudta becsülni az őszinte, becsületes munkát. [...] Mint munkatárs és barát, olyan volt, mint egy idősebb testvér, akitől nagyon sokat lehetett tanulni, s akit nagyon lehet szeretni.”⁸⁹

Mint már fennebb említettük, professzorsága alatt hosszú ideig volt bentlakás- és konviktus-felügyelő tanár. A katonai szolgálatra mozgósított Kovács Lajos intézeti háznagy minden teendőjét kilenc teljes hónapon át, 1942 júliusa és 1943 áprilisa között ő veszi vállára. Talán ebből fakadóan lett és maradt nyugdíjazása után is a hallgatók legkitartóbb látogatója. Esténként részt vett a szobaáthítatokon, és ha kellett, intett, korholt és biztatott. Személyesen ismerte a hallgatókat, ismerte gondjaikat, örömeiket – és azok megérezték, hogy tanáruk szereti őket.⁹⁰ Szülőföldjükről többet tudott, mint ők maguk. Sem a folyosókon, sem az udvaron vagy az utcán járva sohase ment el úgy egyetlen hallgatója mellett sem, hogy ne lett volna hozzá néhány jó szava.⁹¹ Amikor az elsőéves Sántha Pál teológiai hallgató visszatért a kutyfalvi legációból, magához hívja, és ráérősen elbeszélget vele a szülőfalujából hozott benyomásokról és élményekről.

A diákok iránti gondoskodó szeretet azonban nem jelentett erélytelen, elnéző magatartást. A nyolcvanaszandós professzort köszöntő cikk a következő módon mutatja be Nagy Géza nevelői arcát: „Nemcsak az előadásaiiban, ígéhirdetésében használta fel az alkalmakat, hogy hallgatóit [...] az élet Isten törvénye szerinti folytatására intse, de kálvini szigorúsággal int meg minden fegyelmezetlenséget, erkölcsi lazaságot, felelőtlenéget az életben is.”⁹² Ezenközben nem volt érzéketlen az ifjúság lelkiülete iránt. A diákok fiatalos jókedvét is értékelni tudta, a víg estélyeken önfeledten együtt nevetett velük.

Istentől kapott hitével és derűlátásával gyakran támogatta a közelében élőket. Első nyomtatásban megjelent dolgozatának a címe: *Pesszimizmus és keresztyénség*.⁹³ Ebben azt a végkövetkeztetést vonja le, hogy a keresztyénség nemhogy pesszimista lenne, hanem ennek legjobb ellenszere. A 30-as években Németh Lászlóval vitába száll borúlátása miatt.⁹⁴ Amikor 1944 őszén, Erdély Romániához való visszacsatolásakor egy kis csüggedt diákcsoporthoz ütközik a Teológia tanári szobájának ajtajánál, Nagy Géza közéjük lép, és e szavakkal rázza fel őket levertségükből: – Hogyan fogjátok a népünket vigasztalni, ha ti is így el vagytok keseredve!⁹⁵ Amikor pedig István fia panaszkodik a kolozsi szolgálat eredménytelensége miatt, a maga székelyszenterzsébeti példáját hozza fel, hogy az aratás reménye nélkül kellett vetnie, de Isten megáldotta munkáját. Végig megmaradt bizakodó embernek.

Ígaz emberségének és helytállásának, becsületességének és bátorságának bizonyítéka az a tény, hogy 1944 őszén, Kolozsvár katonai megszállásakor nem menekült el – sem ő, sem professzortársai. A kommunista hatalomnak természetszerűen nem volt szüksége e kiváló tanári karra. Így Nagy Gézára sem. Ezért időnap előtt félreállították őket az útból, holott még az egyházi törvények értelmében is joguk lett volna 70 éves korukig oktatni. Az illetékes minisztérium egy nyugdíjazási kormányrende-

⁸⁵ RSZ 1988. 502.

⁸⁶ Molnár Károly szíves közlése.

⁸⁷ Lőrincz János szíves közlése.

⁸⁸ Székely Károly szíves közlése.

⁸⁹ D. dr. Nagy Géza (1887–1971). Szerkesztéségi cikk. RSZ 1971. 304.

⁹⁰ Deák Ödön szíves közlése.

⁹¹ Bárdi Imre szíves közlése.

⁹² Dr. Nagy Géza 80 éves. Szerkesztéségi cikk. 1967. 152.

⁹³ PSZ 1906. 675–682.

⁹⁴ ErdHel 1936. 50–54.

⁹⁵ Adorjáni Nagy Aranka közlése.

letre hivatkozva egyszerűen megtiltotta működésüket, és az újonnan szervezett közös protestáns egyetemi fokú intézet tanári testületének tagjaiként nem alkalmazta őket.⁹⁶

2. Exkurzus:

Nagy Géza nyugdíjba tételének rövid ismertetése

Az egész ügy az iskolák államosításával, valamint az Erdélyi Múzeum-Egyesület szétzilálásával⁹⁷ függött össze: nem hagyhatnak lábön egy szín református főiskolát, illetve tudományos együletet, ahol a „tudományos materializmus” ingtag alapjait világosan feltárják; ahol a darwinizmus tételeit játszva aláássák, ahol a szovjet-paradicsom megvalósításait tamaskodva fogadják; ahol a polgári demokrácia és erkölcs értékeit elismerik és hirdetik; ahol olyan hajthatatlan tekintélyek működnek, hogy közöttük a hatalmisták „még gondolatban sem érvényesíthetik befolyásukat”.⁹⁸ Ezenkívül a fakultáson érvényesülő pozitív iránynak mint burzsoá reminiszccenciának nincs helye a leninista eszmerendszerben: ki kell tehát gyomlálni.

Releváns az ekkori Értesítő sztálinista fenyegetést sziszegő részlete az intézetben meghonosítandó szakszervezetre vonatkozólag: *A munkásosztály előtt az a feladat áll, hogy lerakja a szocializmus építésének alapjait, a boldog és bőséges élet lehetőségének biztosítékát. [...] Így válik érthetővé és természetessé, hogy az Egyetemi fokú Protestáns Theologiai Intézet dolgozói is bekerülnek a munkásosztály legnagyobb tömegszervezetébe, a szakszervezetbe, melynek jelentőségéről a múltban vajmi keveset tudtak és így a jelen szocialista társadalomban felvilágosításra szorulnak.*⁹⁹ Világos beszéd. És jön a Református Lelkészerkezet helyett a szakszervezet; a Theologiai Fakultás Baráti Szövetsége helyett az ARLUS.

Az érintett időben nem egy harcias egyéniség állt az egyházkerület élén.¹⁰⁰ Gondolkodása sem vágott össze a teológiai tanárokéval. Őt inkább szabadkőműves elvei vezérelték, s a munkáshatalom előretörését az elvárásoknak megfelelően üdvözölte. Mentségére legyen mondva, ő hangoztatta egyedül akkoriban, hogy a berendezkedő kommunista hatalom hosszú életű lesz.¹⁰¹ A püspök megegyezett az állami megbízottakkal, s így az érintett professzorokkal csak a kész végzést közölték,¹⁰² bár az intézkedés előszele ott keringett a levegőben. A rektor csnyek között kérte a püspököt, hogy ne szolgáltassa ki a Teológiát, de Vásárhelyi János elutasította kérését, és az államhatósági akaratot teljesítette.

Az átszervezés alatt álló fakultás előljárósága 1948. november 20-án megtartott rendkívüli ülésén „a befejezett tények előtt meghajolva veszi tudomásul dr. Tavaszy Sándor, dr. Imre Lajos, dr. Gönczy Lajos és dr. Nagy Géza professzorok nyugdíjba helyezését. Mély sajnálattal nyugszik bele abba a tudatba, hogy ezentúl anyaszentegyházunk lelkésznevelésének ügyét tudásuk, hívő lelkületük és munkaerejük hivatalos szolgálatban és alkalmazási kötelességben való igénybevétele nélkül kell tovább folytatnia az egyháznak és a helyükbe lépő egyházi nemzedéknek. Reméli azonban, hogy Isten kegyelméből életüknek ebben a hivatalos intézkedés folytán bekövetkezett nyugalmi időszakában sok áldott alkalmuk lesz arra, hogy kegyelmi ajándékaikat tudományos, nevelői és igehirdetői téren [...]

---

⁹⁶ Egy időben vonták meg a továbbszolgálat lehetőségét Tavaszy Sándor, Imre Lajos, Gönczy Lajos és Nagy Géza professzortól 1948 júliusával kezdődőleg, azonban az 1948/49-es tanév májusáig engedték őket óraadóként működni.

⁹⁷ Vö. *Ellátóváltják az Erdélyi Múzeum reakciós vezetőit*. Romániai Magyar Szó 1947. 2. sz.

⁹⁸ Tőkés István: *A romániai magyar református egyház élete (1944–1989)*, 155.

⁹⁹ Egyetemi Fokú Protestáns Theologiai Intézet (Kolozsvár) Évkönyve az 1949, 1949/50. és 1950/51. tanévről. Cluj, é.n. 79.

¹⁰⁰ Vásárhelyi János 1936–1960 között püspök. (Felesége, Csíky Anna a marosvásárhelyi gimnáziumban osztálytársra volt Nagy Gézáéknak.)

¹⁰¹ Székely Károly szíves közlése.

¹⁰² Nagy István szíves közlése.

gazdagon közölhessék a jövődő lelkipásztorokkal is, a már gyülekezeti szolgálatban levőkkel is, anyaszentegyházunk híveinek egyetemes közösségével is”.¹⁰³

A tanári kar részéről elhangzott (a *hivatalos intézkedést* dokumentáló) elismerő és biztató szó ellenére nehéz szívvel fogadhatta el a nyugdíjazás kényszerét. Ezt mutatja a Református Szemléből való hosszas kimaradása is: 1948-ban még publikál a szakfolyóiratban, azonban csak 1955-ben jelentkezik újra írással.

Tőkés István idézett könyvének egyik dokumentumával kapcsolatosan el kell mondanunk, hogy a Ravasz Lászlónak tulajdonított írás nem származhatott a református fakultás feladását éles hangon elítélő expüspöktől: az Élet és Jövőben megjelent cikk valószínűleg hamisítvány és legfeljebb részben tükrözi a Ravasz véleményét.¹⁰⁴

Ezekben az években fejezi be Nagy Géza *A magyar református egyház XVII. századi történetének* kéziratát, amelyet a Református Egyházi Könyvtár szerkesztői bizottsága megbízásából, legfőképpen Révész Imre biztatására dolgoz ki. A mű folytatása lenne a Református Egyházi Könyvtár XX. kötetében megjelent egyháztörténeti munkának.¹⁰⁵ Az idők változása miatt azonban Révész már nem tudta kieszközölni a mű megjelentetését. Bartha Tibor tiszántúli püspök az egyháztörténet kiadásával kapcsolatosan haláláig hitegette Nagy Gézát.¹⁰⁶ Halála után azt írta özvegyének, hogy gondoskodik a könyv kinyomtatásáról. A huzavona háttéréről érdekes adalékokat olvashatunk Nagy István vonatkozó írásában.¹⁰⁷

Főműve ilyen sorsa talán annak is tulajdonítható, hogy a katedráról való letétele után is megmaradt annak, aki volt: magyar népét és református egyházát szerető tanárnak. „Bátor, szókimondó, ama nehéz időkben félelemtől mentes igehirdetésére emlékszem, melyben kifejtette, hogy magyarnak lenni nem szégyen, nem bűn, hanem feladat” – írja róla Csiha Kálmán, aki már csak nyugdíjas korában hallgathatta a professzort.

Nagy Géza tanári munkásságának és életpéldájának kivirágzását azoknak a tanítványoknak életében, munkásságában és szolgálatában szemlélhetjük, akik lelkétől ihletődtek: Mózes András, Nagy József, Juhász István a Teológiai Intézet egykori tanárai; Gálfy Zoltán a teológiai, Nagy László a vallástanárképző fakultás professzorai; Ady László, Bara József, Csegedi Ákos, Fülöp Ferenc, Molnár Károly, Oláh Sándor, Orth Győző, Pálffy Károly, Péterfy László, Tőkés Tibor, Sass Kálmán lelkipásztorok és Szabó T. Attila református lelkipásztor és nyelvész.

A munkához szokott embernek bár új helyzetet jelent a nyugdíjazás, de semmi esetre sem jelent téltlenséget. Továbbra is emyedetlenül kutat a régi levelek és jegyzőkönyvek között. Felkutatja és összeszerkeszti több egyházközség történetének a dokumentumait. Ahova meghívják, szívesen szolgál és tart előadást. Akárcsak megelőzően, számára most sincs túl kicsi falu vagy túl jelentéktelen templomocska, ahol ne végezné szívesen az Ige szolgálatát.

Tanári éveit alatt is gondos családapának bizonyul. Az utódai életútjának ismertetésére a jelen dolgozat keretei között nem vállalkozhatunk. A példaadás és a mindennapos asztali beszélgetések életre szóló nyomot hagyta felnövő gyermekei szívében. A fakultás épületében lakott Csiha Kálmáné, aki meghatódottsággal számolt be arról, hogy nem volt egyetlen olyan nap sem, amikor valamelyik fia meg ne látogatta volna az idős édesapát. Nagy szeretettel vette körül unokáit. A nagyapák örömeivel mesélt nekik és sétált velük.

¹⁰³ Részlet az ülésen készített jegyzőkönyvből.

¹⁰⁴ Tőkés István, *i.m.* 161. és 377.

¹⁰⁵ Révész Imre: *Magyar református egyháztörténel.* I. kötet. 1520 tájától 1608-ig. Debrecen 1908. (A tervek szerint e kötetet további három követte volna.)

¹⁰⁶ A megjelenés előadása élete végéig bántotta a tudós szerzőt.

¹⁰⁷ *Pro memoria.* RSZ 1992. 207–210.

Id. Nagy Géza 1971. április 5-én hunyt el. Temetésén László Dezső belvárosi lelkipásztor hirdette az Igét. Sírja a Házsongárdi temetőben található, abban a parcellában,¹⁰⁸ ahol egyházunk jeles egyéniségei közül Csutak Csaba, Geréb Pál, Kecskeméthy István, Mózes András, Nagy András, ifj. Nagy Géza, Sámi László porai nyugodnak.¹⁰⁹ Sírkövén Róma 8,28 van megjelölve, az a locus, mely egész életének alapigéje volt: „Azoknak, akik Istent szeretik, minden javokra van.”

A tudós Nagy Géza

*Örökös vágy, sóvárgás közt
Örökösen emelkedünk.*

Henrik Ibsen¹¹⁰

Amint az előző részekből kitűnik, Nagy Géza tanulmányozásának és teológussá válásának az ideje az erdélyi teológiai gondolkodás és az egyházi élet fordulópontjának éveire esik. Miként történelmi-politikai vonatkozásban vízváltástól szerepet tölt be az 1918–1920 között bekövetkezett változás, úgy az új idők az egyházat és annak szolgálait is új kérdések elé állították, új megoldások keresésére indították. Ebben szerepet kaptak a Barth Károly Római levél kommentárja második kiadásának az előszavában, valamint a *Das Wort Gottes und die Theologie* című tanulmánykötetében lefektetett tételek, azonban a gyökerek ennél sokkal mélyebbre nyúlnak vissza. Oda, ahol Isten megérintette azoknak a szívét, akikre az anyaszentegyház vezetése, pásztorainak képzése bízott; oda, ahol és amikor az Ige erejét érző emberek megkíséreltek elszakadni az immanens liberális teológiától és a tetszetős, de sivár kultúrprotestantizmustól. A kolozsvári teológiai fakultás összefüggésében talán Molnár Alberttel, Kenessey Bélával és Kecskeméthy Istvánnal kellene kezdeni, Ravasz Lászlóval folytatni és a jelzett évek tanári karának „megidézésével” kellene kiegészíteni ezt a folyamatot. Ez utóbbiak azok a teológusok, akik bevezetik a modern teológiai gondolkodás harmadik erdélyi korszakát:¹¹¹ az 1926. évtől Nagy Géza hivatás szerint is hozzájuk kapcsolódik. Ő az 1925. esztendő tekinteti annak a határkönek, amelytől a reformátori szintézis korszakát számítja,¹¹² vagyis azt az időt, amikor az újreformátori teológia érvényesülni kezd az erdélyi teológiai gondolkodásban.

Midőn Nagy Géza tudományos munkásságát tesszük vizsgálódásunk tárgyává, nem feledkezhetünk meg két jerről, amelyek azt mutatják, hogy tudóssá válásában milyen hathatósan segítette Isten. Az első bizonyosság felesége: Nagy Gézáné született Csoma Juliska. Az ő „háttérmunkája”, a család gondjainak felvállalása áll férje tudományos teljesítménye mögött.¹¹³

A másik jel a professzor keresztje, az egyre inkább elhatalmasodó nagyothallása, ami miatt beszűkül számára a világ.¹¹⁴ Ekkor a Prédikátor megállapítása jut érvényre életében: „*halkabbá lesz a malom zúgása és halkabbakká lesznek minden éneklő leányok*”.¹¹⁵ De mindig kap elegendő erőt ahhoz, hogy a rábízott feladatokat el tudja látni. A lelki hangokat pedig egyre jobban és tisztábban érzékeli.

¹⁰⁸ A temető A.II. parcellája.

¹⁰⁹ Csutak Cs. (1920–1995) kolozsvári esperes. Geréb P. (1912–1991) 1949–1980 között a rendszeres teológia tanára. Kecskeméthy I. (1864–1938) 1895–1935 között az ószövetségi tudományok tanára, sírhelyét elfoglalták. Mózes A. (1904–1990) N.G. utódja a magyar protestáns egyháztörténeti tanszéken 1949-től. Nagy A. (1899–1974) a Teológiai Fakultás profétai lelkületű ószövetséges tanára. Ifj. Nagy Géza (1914–1981) iskolapolitikus, irodalomtörténész, egyetemi tanár. Sámi László (1817–1881) a szabadságharc idején Kossuth bizalmi embere, később a református kollégium tanára.

¹¹⁰ Az idézetet Nagy Géza az első lelkészképesítőre írt házi dolgozata mottójával választotta. Kolozsvár 1908.

¹¹¹ Makkai Sándor *Az erdélyi református egyházi irodalom 1850-től napjainkig* c. munkájában a következő felosztást fekteti le: 1850–1895 között liberális vonal érvényesül; 1895–1918 között a liberális irány mellé járul a biblikus; 1918 után mindkettő fölé nő az élő és meglevenőtű ige tudománya.

¹¹² Nagy G.: *A kolozsvári ref. teológiai fakultás története*. RSZ 1992. 199.

¹¹³ "Tudod Te, hogy hiába tudom azt, hogy az ég madarainak, a mezők liliomainak is kirendeli Isten a mindennapit, mégis mindig afelől tudakozodom, hol mit lehet beszerezni, míg kapni lehet, ha drágán is. Javíthatatlan vagyok." (Így vall az édesanya fiának, Nagy Bélának címzett soraiban, 1943. április 5-én.)

¹¹⁴ *Fáj, hogy az egyházi életben, megbeszélésekben rossz hallásom miatt nem vehetek részt, de hát mindenkinek van valami keresztje, hordozom én is a magaméi több-kevesebb türelemmel* – írja Budapesten tartózkodó Béla fiának 1943 áprilisában.

¹¹⁵ Prédikátor könyve 12,6.

Egy alkalommal egyik diákja, akinek kopogtatását nem hallhatta meg, térden imádkozva lepi meg dolgozószobájában.¹¹⁶ Isten sohasem zár be úgy egy földi ablakot, hogy ne nyitna meg helyette egy másikat, a mennyre nézőt.

Nagy Géza teológiai pályafutásának a kezdetén a rendszeres teológiát választotta szakterületének. Kezdetől fogva a vallásfilozófia és a dogmatörténet foglalkoztatta. Legjelentősebb tanulmányai ezen a téren a magántanári, illetve a doktori dolgozata, valamint a teológiai székfoglaló beszéde.

Tanári működésének a kezdetén tudományos tevékenységének célkitűzését a következőkben fogalmazta meg: „Így formálódott ki bennem a vágy, hogy a vallástörténeti és vallásfilozófiai elszíntelenítő törekvésekkel szemben a keresztyénség alapvonalaait, annak az összes filozófiai, erkölcstani és vallásos áramlatokkal szemben való abszolút értékét, jövőjét igazoljam.”¹¹⁷ Ezt a húszas évek közepén megfogalmazott gondolatát tartalmazza egy 1913-ban keletkezett írása, amelyben síkra száll a teológiai tudomány merőben más volta mellett és hangoztatja annak önállóságát a szellemtudományok rendszerében. Álláspontját már címfelvetése is előlegezi: A „vallástudományi fakultás”.¹¹⁸

Nagy Géza tudományos pályafutásának titkát keresve, feltűnő, hogy falusi lelkészkedése elszigeteltségében is a tudós ember szakértelmével a maradandó értékeket keresi. Bár látszólag meddő évek is voltak, lassan érett be a magántanári vizsga, mégis megfigyelhető életében a folytonos, az állandó tudományos teológiai kutatómunka jelenléte. Legnagyobb és legkomolyabb értékű lépése a Makkai Sándor és Tavasz Sándor által kezdeményezett *Vécsi Szövetség*hez való csatlakozás (1921. augusztus 9–12.). E szövetség 15 éves múltját és szolgálatát vázolva, Nagy Géza megállapítja, hogy a lelkészek baráti társasága az egyházi élet belső megújítása mellett további feladatának tekintette a társadalmi jelenségek egyházi-teológiai értékelését is: „A Vécsi Szövetség t.k. arra a szerepre vállalkozott az anyaszentegyházban, melyet Keresztelő János jövendölése szerint a Megváltó végez nemcsak testben léte alatt, hanem most is az ő engedelmes tagjai által. Külön akarja választani a kezében lévő szórólappal a tiszta búzáat és a polyvát. *Nem egyesek felett akar ítélkezni, hanem az egyházban és egyházon kívül megindult mozgalmak, jelszavak és tudományos törekvések felett. Célja nemcsak az elméleti állásfoglalás, hanem a bátor hitvallás az Ige fényében és a leszögezett elveknek a gyakorlati életben való megvalósítása.*”¹¹⁹ Az elkötelezett tagok személyét és munkásságát tekintve úgy áll előttünk az idők távlatából a Vécsi Szövetség, mint egy valóságos teológiai továbbképző iskola, amilyenhez fogható az író embereket tömörítő *Erdélyi Szépművészek Céh* vagy a képzőművészek alapította *Barabás Miklós Céh*.

Bár megelőzően a rendszeres teológia művelése mellett kötelezte el magát, élete mégis úgy alakult, hogy az egyháztörténet tudományában kellett szívós munkával elmélyülnie. Rendszerezőképességére itt is szüksége van, hogy az események tömkelegében felismerje a fontossági sorrendet, hogy kiemelje a kölcsönhatásokat, hogy megláttassa az egymásnak feszülő ellentéteket. Az ismeretanyag előadásakor sohasem steril tudományt közöl hallgatóságával, hanem a konzekvenciák levonása által hidat épít az élet valósága felé. Az egyháztörténetet úgy tanította, hogy ezen belül az egyes teológiai diszciplínák fejlődésére is rávilágított.¹²⁰

Úgy lát hozzá a történelem kutatásához, hogy először tisztázza önmaga és mások számára a történetkutatás, a történetírás és a személyiségmegelébenítés elméletét. Erre vonatkoznak a következő tanulmányai: *A történelem keresztyén szemlélete* (RSZ 1932); *A protestáns egyháztörténetírás válsága* (Az Út 1933); *A legújabb Bethlen-irodalom* (ErdMúz 1931). Felfogását úgy ismerteti, hogy abból sokan nyernek indítást arra, hogy maguk is belefogjanak eklézsiájuk, esetleg szűkebb pátriájuk történetének a kutatásába és megírásába.

Különös érdeklődéssel fordul az egyházi múlt jeles személyiségei felé. Az egyes portrékat megörökítő előadásai, cikkei, tanulmányai olykor a helyszíni beszámoló, tudósítás elevenségével

¹¹⁶ Adorjáni Albert szíves közlése. Itt jegyezzük meg, hogy Nagy Géza naponta tartott magánáhítatot.

¹¹⁷ *Rövid énéletrajz 1927-ig.* RSZ 1987. 23.

¹¹⁸ RSZ 1913. 555–560.

¹¹⁹ *Akik kősziklára építettek.* 240.

¹²⁰ *D.Dr. Nagy Géza (1887–1971).* Szerkesztőségi megemlékezés. RSZ 1971. 303.

hatnak. Az adatolás azonban minden esetben a lehető legpontosabb. Az 1929. évi Bethlen-tricentenáriumra megjelent művek és tanulmányok értékelésének readjén Nagy Géza nem mulasztja el meghúzni azokat az irányvonalakat, melyeken a Bethlen-arckép megrajzolásához a kutatóknak haladniuk kell.¹²¹

Miközben felismeri és szerényen elismeri, hogy erdélyi reformátusságunk nem adott olyan tündöklő személyiségeket az egyetemes protestáns családnak, mint a svájci vagy a német reformáció, nem mulasztja el határozottan kiemelni azt, hogy a kálvinizmus magyar bajnokai semmivel sem maradnak le más ajkú hitsorsosaik mögött. Majd annak a szilárd meggyőződésének ad hangot, hogy népünk sorsa nem alakult volna oly tragikusan a jelen század első negyedében, ha az egyház hívei megőrizték volna a kálvini örökséget.

Amikor jelenlegi teológiai kurzusunk számára idegenül cseng a kálvinizmus Nagy Gézánál tapasztalható erőteljes hangsúlyozása, szem előtt tartandó a század elején meginduló Kálvin-rennaissance. Nem kisebb személyiségek nevelkednek Kálvin tanításán, mint Ravasz László, Makkai Sándor, Tavasz Sándor vagy a nagy Doumergue-csodáló Révész Imre. Az *öntudatos kálvinizmus* megjelenését követő évben kelt püspöki körlevelében Makkai ekképpen ír: „Eljött a legvégső ideje annak, hogy egész életünket és minden ténykedésünket az *öntudatos kálvinizmus* szellemében és parancsai szerint, teljes testvéri egységben rendezzük be, hogy megtarthassuk a ránk bízott lelkek seregét őseink szent hitében, nemes erkölcsében és kultúrájában.”¹²² A fentiek előrebocsátása után fontos kiemelni azt, hogy Nagy Géza esetében az öntudatos kálvinizmus nem jelent kritikátlan avagy elfogult kálvinizmust. Amikor e kategória mibenlétét kívánja tisztázni, rámutat arra, hogy nem elég *pusztán Kálvinnal* foglalkozni, hanem tekintetbe kell venni az ő későbbi történetét is, amely sokszor fejleszti és korrigálja is ezt a hatalmas konfessziót. Így ha a kálvinizmust meg akarjuk ismerni, az alapító reformátor mellett igen fontosak az ő lelkétől ihletett, meghatározott *egyéniségek* is.¹²³

A historizálás múltba menekülésnek tűnne, ha egyidejűleg nem látnánk benne a jelenkor kérdései iránti eleven érdeklődést. Svájci tanulmányai idején a vallásos szocialisták közelébe került és így ismerte meg a keresztyén szocializmus eszméit. A társadalmi kérdések iránti érdeklődése és érzékenysége az 1910-ben megjelent cikksorozataiban mutatkozik meg. *Szocializmus az egyházban*,¹²⁴ *Gyakorlati szocializmus*.¹²⁵ Ezenkívül: *Luther és a társadalmi kérdés; Az erdélyi református népiskola fejlődése; Tizenöt év a lelki egyház szolgálatában*.¹²⁶ Ide számít az 1938/39-es tanév I–II. félévében tartott szeminárium sorozat is, melynek címe: *A külföldi és magyar reformátorok társadalom-szemlélete*.¹²⁷

A *kapitalizmus jövője és a kálvinizmus* című dolgozatának könyvészete¹²⁸ azt mutatja, hogy a megírásához egyéb művek mellett Marx Tökéjét is használja, Troeltschre közvetlenül és közvetve is hivatkozik (utóbbit egy Wernle-tanulmánnyal kapcsolatosan). A Life and Work misszióját tekintve, reménykedő szívvel értekezik arról, hogy a tőke elosztásának és birtoklásának, valamint a magántulajdonnak meg lehet teremteni a keresztyén etika által biztosított kereteket.

A történelemben egymás mellett élő két társadalmi formáció, az egyház és az állam viszonyának kérdése szintén foglalkoztatja. Első jelentkezése ezen a területen még a svájci tanulmányok idejére datálódik: *Egyház és állam szétválasztása Baselben*.¹²⁹ Segédlelkész korában ugyancsak a külhoni tapasztalatok felhasználásával fejtegeti e kérdést.¹³⁰ Világos látással taglalja *Az egyházi állam problémáját* a Vatikán összefüggésében. Miközben elismeri a római egyház határozott

¹²¹ *A legújabb Bethlen-irodalom*. ErdMúz 1931. 99–107.

¹²² Részlet a nagyenyedi ref. nagyhatet összehívó püspöki körleveléből. *A Nagyenyedi Református Nagyhat Emlékkönyve*. Kolozsvár 1927. 4.

¹²³ Uo. 31–32.

¹²⁴ RSZ 1910. 392, 421, 437, 453, 469.

¹²⁵ Uo. 553, 570.

¹²⁶ *Az Akik közziklára építettek c.* kötetben.

¹²⁷ *Értesítő* 1938/39. 46.

¹²⁸ Lásd: ThSz 1932. 499–500.

¹²⁹ RSZ 1910. 107, 122.

¹³⁰ *Svájci egyházi élet*. RSZ 1911. 179–183.

állásfoglalásának pozitívumát a pápaság függetlensége kérdésében, ugyanakkor azt hirdeti, hogy egyházunk függetlenségét *mi reformátusok is féltékenységgel őrizzük*,¹³¹ de óv attól, hogy az egyház akarja átvenni az állam rendeltetését.

Nagy Géza érdeklődéssel vizsgálta a nőnek az egyházban és a társadalomban betöltött szerepét is.¹³² Ugyanakkor a nőszövetségi munka buktatóit is világosan látta: „Különösen aggasztó a Nőszövetség nagy anyagi eredményekkel járó, de sokszor világi eszközökkel is dolgozó, reklámszerű tevékenysége. Mindenki érezti, hogy az általános elismerés és ragyogó statisztikák mögött még úgy lelki téren, mint a szociális élet többi ágaiban teendőink vannak.”¹³³

Az újreformátori teológiát befogadó első teológusnemzedék 1930-ban Enyeden tartott nagy hatású tudományos konferenciájához Nagy Géza egy páratlan értékű Barth-tanulmánnyal járul hozzá. Ezt a dolgozatát a betegség okozta kényszerpihenő idején *Barth teológiájának előzményei, kritikája és jelentősége* címmel írta meg. Juhász István értékelése szerint ez a tanulmány „a legkomolyabb elemzés, mely egyházunkból Barth teológiáját bírálta. A mód, ahogyan Barthot értelmezte, és ahogyan bírálta, azt a felelős aggodalmat fejezte ki, azt a kívánalmat, hogy Barth Ige szerinti bizonyágtétele valóban épüljön be a lelkekbe. [...] Arra intett, hogy pozitív teológiai hagyományaink megőrzése mellett hallgassunk Bartha”.¹³⁴ Nagy Géza Barhtal együtt mindenkor kútfőként kezeli Kálvin tanítását.

Ugyancsak Nagy Géza egyéni gondolkodását jelzi, hogy vitába száll a nagy tanítóval.¹³⁵ Más alkalommal egyik hallgatója¹³⁶ kérdésére hitet tesz a mellett, hogy Erdélyben már Ravasz László is az Ige teológiáját karpfalta föl. Barhtot ugyancsak az Ige teológusaként értékeli nagyra Nagy Géza.

A Károli Gáspár születésének 400. évfordulóján rendezett ünnepségek alkalmával¹³⁷ fogant meg a jeles bibliafordító nevét viselő református értelmiségi csoportosulás életre hívásának a gondolata. Amikor 1931-ben ténylegesen megalakul a Károli Gáspár Irodalmi Társaság, a teológiai fakultás rendes tanárait kivétel nélkül mind ott látjuk a választmány tagjai között. Nagy Géza megbízása a történelemtudomány területén megjelenő munkák szakmai elbírálását célozta.¹³⁸ A társaság által tervbe vett Tudományos Könyvtár sorozatban elsőként ő publikált egy adattárat, *Külföldön bujdosó erdélyi diákok levelezése. Szenvedő papok, szenvedő egyházak* címmel.¹³⁹ A kötet hatvanhárom levelet tartalmaz a 18. századból Sajnos a jó kezdeményezés korán megrekedt, így a továbbiakban az Erdélyi Múzeum-Egyesület munkájába kapcsolódik be.

1942-ben az EME Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztályának választmányi tagjai között találjuk Nagy Géza nevét. Ugyanezen esztendőben, augusztus 13-án a debreceni nyári egyetem és a Tisza István Tudományegyetem jogi és államtudományi karának kisebbségjogi intézete által rendezett nemzetközi előadás-sorozaton ad ismertetést a református egyház felfogásáról a nemzeti kisebbségek kérdésében.¹⁴⁰

Külön kell megemlítenünk Nagy Géza ragaszkodását hitvallásainkhoz. A felfedezés élményét nyújtja a professzor megállapítása, mely szerint az egyház életében a múlt és a jelen közötti összeköttetést a hitvallás megfogalmazása tartja fenn, és „ezáltal lesz az anyaszentegyház Isten országa termőföldjévé”.¹⁴¹ Meg volt ugyanis győződve arról, hogy a hitvallás előállítását az élet követelte, és hogy élet támad ott, ahol annak tanítását érvényesítik. Valahányszor háttérbe szorul a Káté, az egyház

¹³¹ *Az egyházi állam problémája.* Az Út 1928. 169.

¹³² Az ide vonatkozó tanulmányok: *Árva Bethlen Kata* (a Kálvinista jellemképekben); *Árva Vay Kata intése és panasza; Az első nőszövetség; A református nő képe a reformációtól napjainkig* (az *Akik közziklára építettek* című műben).

¹³³ *Tizenöt év a lelki egyház szolgálatában.* = *Akik közziklára építettek.* 235.

¹³⁴ Juhász István: *Barth hatása a romániai református egyház teológiájára.* RSZ 1966. 347–348.

¹³⁵ Lásd a *Kálvinista jellemképek* előszavát.

¹³⁶ Az itt említett diák, Szabó Ferenc a következő élményét is megosztotta velünk. Karl Barth 1936. október 5–6-án Kolozsvárt tartott előadásaira így emlékezett vissza Nagy Géza professzor: *előadása alatt úgy tűnt, hogy a mondat elején még nem tudta, hogy mivel fogja befejezni mondandóját.*

¹³⁷ Nagykároly, 1929 szeptemberében.

¹³⁸ *Eine reformierte theologische Fakultät in den Südosstkarpaten.* 10.

¹³⁹ Megjelent Kolozsvárt 1933-ban.

¹⁴⁰ Megj. a *Láthatár* c. kisebbségi szemlében (10. évf. 290–293.)

¹⁴¹ *A Tordai Református Nagyhét Emlékkönyve* 42.

élete mindig megsínyli annak elhanyagolását. Ennek az ítéletnek az alapját Nagy Géza hitvallásos kálvinizmusa képezi. Azonban fájdalommal ismerte fel, hogy igen kezdetleges a hitvallások ismerete: *Konfesszionális tudatunk ébredésében, de még lelkészeink jó része nem ismeri hitvallásainkat* – vallja egyik előadásában.¹⁴²

Az Erdélyben akkoriban újrafelfedezett hitvalláskönyv helyét és megbecsülését kívánta megszilárdítani az 1929. évi tordai nagyhét alkalmával tartott előadásával,¹⁴³ amelyben egyik legjelentősebb szimbólumunk előállításának és érvényesítésének külföldi és hazai küzdelmes körülményeit ismertette. A katekizmusok írónak rendszerező fáradozását a folyamatszabályozó munkálatokhoz hasonlítja: „A prófétákat fel kell hogy váltsák a nevelők, akik a felnyitott üde forrásokhoz sok fáradsággal megtisztogassák, járhatóvá tegyék az utat az egyszerűbb lelkek számára. A folyók kiszámíthatatlan áradása helyett sokkal több eredménnyel jár a csatormákon végbemenő rendszeres öntözés.”¹⁴⁴

Végül álljon itt egy tanítvány vallomása: „Rendíthetetlen konfesszionális hitéről az szerezhetett élő benyomást, aki ott ült bibliaóráinak padjaiban.”¹⁴⁵

Nagy Géza hitvallásosságában csak egy határt tartott tiszteletben, és pedig azt, amit annak idején a II. Helvét Hitvallást aláíró svájci lelkészek is megvontak, hogy senki se vádolhassa őket elvakultsággal: „Azoknak pedig, akik az Isten beszédéből jobbakra tanítanak, köszönet kifejezésével engedünk az Úrban.”¹⁴⁶

A jobbra tanítás egyik németországi kísérletezőjét, Jatho kölni lelkészt veszi védelmébe egy korai írása,¹⁴⁷ amikor azt panteista szellemű tanításáért meghurcolja az egyházi főhatóság. A tanbeli fegyelem tiszteletben tartásának elvi tisztázása, valamint a II. Helvét Hitvallás XVII. fejezete 19. paragrafusának idézése után ezzel a kommentárral zárja cikkét: Aki e szavak reformátori bölcsességét, keresztyén türelmességre való tanítását át tudja érezni, annak nem szükséges álláspontunkat tovább védelmezni.

Nagy Géza Erdély szülőtteként nem nőhetett fel másképp, mint a másság ismerője és tisztelője. Az itthoni alapokra még ráépült a külföldi egyetemjárás, ami szélesítette az itt kialakult látókörét. A némethoni és a svájci szemeszterek emberi kapcsolatai csak elmélyítették az addig kialakult megbecsülést más egyházak és népek értékei iránt. Az első ilyen jellegű tanulmány megírása a bázeli tanulmányok korára esik. Ebben Savonarola Jeromost mutatja be, akit *mártírnak* nevez, s akinek jellemét Jeremiás és Keresztelő János lelki habitusának keverékeként határozza meg.¹⁴⁸ E témakörbe illeszkedő tanulmányai és előadásai a következők: *Az első nőszövetség; Az abesszíniai keresztyénség; Egyházunk felekezeti közti missziója*,¹⁴⁹ *Béza Tódor; Oberlin*,¹⁵⁰ *A kálvinizmus felekezeti közti missziója*.¹⁵¹ *Alvinczi Péter*ről írt tanulmánya a svájci és más nemzetbeli teológusok által összeállított Eberhard Vischer-émlékkönyvben jelent meg.¹⁵² De lehetne további példákat is felhozni. A bázeli egyetem részéről adományozott tiszteletbeli doktori cím odaítélése beszédesen jelzi professzorunk ökumenikus nyitottságának, hídépítő munkájának elismerését is.

Életvitele, gyakorlatias gondolkodása és szóbeli megnyilatkozásának sok-sok jelzése puritán egyéniségként mutatják be Nagy Gézát. A halálára írt megemlékezésben ezt a jellemzést olvashatjuk: „Egyénisége a régi nagy protestáns, puritán prédikátorokra és professzorokra emlékeztetett. Mintha onnan, az általa annyira szeretett régi gyulafehérvári kollégiumból, kegyes patrónusaink, Bethlen

¹⁴² *A Brassói Ref. Nagyhet Emlékkönyve*. 40.

¹⁴³ *Küzdelem a hitvallásért. = A Tordai Református Nagyhet Emlékkönyve*. Torda 1929.

¹⁴⁴ Uo. 42.

¹⁴⁵ Gálffy Zoltán: *100 éves a Kolozsvári Teológia. = Erdélyi Református Naptár 1995*. 119.

¹⁴⁶ A Vécsei Szövetség másfél évtizedes szolgálatának értékelésekor nyilatkozott ekképpen. Lásd *Akik kősziklára építettek*. 241.

¹⁴⁷ *A német Zoványi-ügy*. RSZ 1911. 483–486.

¹⁴⁸ *Savonarola*. RSZ 1909. 787.

¹⁴⁹ *Akik kősziklára építettek*.

¹⁵⁰ *Kálvinista jellemképek*.

¹⁵¹ Elhangzott az 1933. május 16-án rendezett akadémiai estélyen, nyomtatásban megjelent a *Kálvinista Világ* hasábjain. 1933. 62–64.

¹⁵² *Ein Pionier der Kirchenunion im ungarischen Protestantismus. = Vom Wesen und Wandel der Kirche*. Festschrift für Eberhard Vischer. Basel 1935. 102–115.

Gábor és öreg Rákóczi György iskolájából jött volna, mint Alsted, Bisterfeld, Pápai Páriz barátja.”¹⁵³ Holott kezdetben nem a hit gyakorlati vetülete érdekelte.¹⁵⁴ Később, amikor megismeri a hit gyakorlati következményeit, arra oktatja hallgatóit, hogy nevelői munkájukkal hassanak oda, hogy a híveken meglátszódjék reformátusságuk. A tisztaság, a puritánság legyen lemérhető ruházatukon, munkájukon, házuk táján. A vasárnap megszentelésének szükségét igen komolyan hangoztatta. „Ha valaki megrontja a vasárnapot, az hasonlatos az olyan emberhez, aki rossz hangon kezdte meg az éneket: az egész többi hamisan fog hangzani.”¹⁵⁵

A brassói református nagyhét alkalmával is kifejezte érdeklődését a puritán eszmék iránt. Háromórás előadást tartott *A lelki egyházért folytatott küzdelem a protestantizmus történetében* címmel. Kuyper idézi, aki szerint „az egyház nem oázis, hanem harci tábor”, és ennek kapcsán kifejti a maga felfogását az egyház hivatásáról: Isten számára meghódítani a világot.¹⁵⁶ Az előadás három tipikus jelenség, a puritanizmus, a pietizmus és a szabad egyházi mozgalmak vezéralakjait mutatja be. Az összegezésben sajnálkozva állapítja meg, hogy idehaza az ébredési mozgalmaink még nem találták meg a szerves kapcsolatot az egyházzal.¹⁵⁷

A 40-es évek végére készül el életének legnagyobb vállalkozásával, a 17. század magyar református egyháztörténetének megírásával. E műben a református ortodoxia és a puritanizmus kiteljesedésének, illetve egymáshoz való viszonyának feldolgozását adja. A kéziratos mű teljes címe: *A református egyház története 1608–1715.*

A tárgyalt kor történetének megírását leginkább szorgalmazó Révész Imre 1950 decemberében írott bírálati jelentésében ezeket írja az 1337 oldalt kitevő gépiratról: „Tulajdonképpen még ez a terjedelem is kevés lett volna a felölelt anyag számára, ha Nagy Géza nem ennyire mestere a szintézisnek, ha óriási anyagtudását [...] nem lett volna képes abba a logikusan és élettellejesen tagolt, gondosan és szabatosan rendszerezett összképbe foglalni, amelyben az műve lapjain előttünk áll.”¹⁵⁸

A fentiekkel teljesen összhangban álló értékelést ad a kéziratról Tóth Endre is: „*A munka töretlen folytatása a Révész Imre tollából megjelent református egyháztörténet első kötetének.*”¹⁵⁹

A mű részleges megjelenésekor Nagy László kimerítő ismertetést közölt a Református Szemlében, amelyben Nagy Géza életművét betetőző hatalmas alkotásnak nevezi a magyar református egyház történetét.¹⁶⁰

A protestáns teológiai főiskolák hagyományához híven, Nagy Géza professzor születésének 70. évfordulója alkalmából emlékkönyvet állítottak össze, amely az akkori idők politikai légkörének megfelelően nem kerülhetett nyomdába.¹⁶¹ Az összegyűjtött anyag 25 teológiai tanár és magántanár, valamint lelkipásztor dolgozatát tartalmazza, és a protestáns teológiai intézet könyvtárának kézirattárában található. Álljon itt az emlékkönyv munkatársainak a jegyzéke: Ady László, Borbáth Dániel, Csutak Csaba, Dávid Gyula, Fülöp Ferenc, Geréb Pál, Gönczy Lajos, Hamar Béla, Horváth István, Horváth Jenő, Imre Lajos, Imreh Barna, Juhász Albert, Juhász István, Kozma Tibor, László Dezső, Maksay Albert, Mózes András, Musnai László, Nagy András, Nagy József, Nagy Zoltán, Péterfy László, Sárközy Endre és Tőkés István.

1959. április 30-ról datálódik egy levél, amely jelzi, hogy megállapodás született a református teológiai fakultás történetének kiadási feltételeiről.¹⁶² A terjedelmes dolgozat az intézet működésének első 53 évét öleli föl. A Református Szemle két ízben: 1958-ban, valamint 1992-ben közölt belőle részleteket. E nagy mű kiadása tudomásunk szerint folyamatban van.

¹⁵³ D.dr. Nagy Géza (1887–1971). Szerk. megemlékezés. RSZ 1971. 304.

¹⁵⁴ Rövid önéletrajz 1927-ig. RSZ 1987. 222.

¹⁵⁵ Lőrincz János szíves közlése.

¹⁵⁶ A Brassói Református Nagyhét Emlékkönyve. 32.

¹⁵⁷ I. m. 40.

¹⁵⁸ Révész Imre: Bírálati jelentés Dr. Nagy Géza *A református egyház története 1608–1715. c. művéről* (2. lap).

¹⁵⁹ Jelentés Dr. Nagy Géza *A református egyház története c. munkájáról* (2. lap).

¹⁶⁰ Lásd RSZ 1986. 325–327. Ismertetés: Nagy Géza: *Fejezetek a magyar református egyház 17. századi történetéből.*

¹⁶¹ A kéziratcsomagban sajnos nem található a szerkesztő nevét megőrző aláírás, illetve fejezék.

¹⁶² A református kar dékánjának, Geréb Pálnak levele Abodi Nagy Béla birtokában van.

Amikor 80. életévét betölti, a Református Szemle szerkesztőségi cikkben¹⁶³ köszönti az ősz tudóst, aki ideje jó részét a teológia és a tudományegyetem központi könyvtárában tölti, hogy egy-egy „jelentéktelennek látszó adat” nyomára bukkanjon.¹⁶⁴ Tanítványai ezekben az években is felkeresik kérdéseikkel, és ő szívesen segít, válaszol nekik élőszóban-levélben, szinte élete utolsó órájáig.

Már agg ember, amikor a legnagyobb tudományos elismerésben részesítik: a bázeli egyetem teológiai fakultása tiszteletbeli doktorává választja. Az avatási ünnepségre nem utazhatott el. Azonban a kar prodékánja, Hans-Joachim Stoebe professzor lejött Kolozsvárra, hogy dr. Nagy Géza laudatióját ismertesse, illetve a kitüntetést átadja. A prodékán szavai nem csupán a professzor tudós munkáját méltányolják, hanem azt a hűséget és szeretetet is, mellyel mindmostanig a bázeli egyetemhez kötődik.

A díszdoktori kitüntetésért mondott köszönőbeszédben a következőképpen értékeli tudományos munkásságát: *Egyháztörténészként és tanítóként arra igyekeztem, hogy előadásaim és írásaim Istennek a történelemben és a mi életünkben végbemenő teremtő, megváltó és szabadító munkájáról tanúskodjanak. Az egyháztörténet által is hirdetem „az Úr jókedvének esztendejét” (Lukács 4,19).*

A kolozsvári Teológia – feltehetőleg külső nyomásra – nem járult hozzá ahhoz, hogy az ünnepi aktusra a díszteremben kerüljön sor. A hivatalos írásbeli értesítés nem világít rá és nem is utal az okra: *„Ami a honoris causa doktori diploma elfogadásának, átvételének és időpontja megállapításának formáságát illeti, méltóztassék ezt az ügyet a Bázeli Fakultás és a Nagytiszteletű Professzor Úr közötti magánügyként kezelni és Stoebe Dékán úrral közvetlenül tovább intézni.”*¹⁶⁵ Az eseményt, valamint a vele kapcsolatos mellőzést Tőkés István is felveszi dokumentációs művébe.¹⁶⁶ A hivatalos egyházi lapban Juhász István ad hírt az 1970. január 29-én Nagy Géza lakásában lezajlott ünnepi eseményről.¹⁶⁷

A Zoványi Jenő szerkesztésében megjelent *Protestáns Egyháztörténeti Lexikon*¹⁶⁸ méltatlan módon elhallgatja Nagy Géza főművének, a kéziratban maradt XVII. századi református egyháztörténetnek szomorú sorsát. Nem tesz említést hároméves magyarbikali szolgálatáról, nyugdíjba kényszerítését pedig nyugalomba vonulásként állítja be.

A *romániai magyar irodalmi lexikon* 1981-ben megjelent I. kötete az Erdélyi Múzeum-Egyesület címszónál a legtevékenyebb munkatársak között (Jósika János, Wass Béla, Kelemen Lajos, György Lajos, Bíró Vencel, id. Kántor Lajos, Szabó T. Attila, Jakó Zsigmond és Nagy József) említi meg Nagy Géza professzor nevét.¹⁶⁹

A halálára írt szerkesztőségi méltatásban kiemelik rendszerezőképeségét, valamint azt a komoly elmélyültséget, mellyel az egyház történetének kutatása felé fordult,¹⁷⁰ megemlítve azt a megfeszített munkát, melyet elődje falusi lelkipásztorként kifejtett, és amely megalapozta tudós működését.

Amikor megkíséreljük felvázolni tudományos munkásságának képét, nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy olyan történészek módszerével és stílusával kellett felvennie a versenyt, mint Zsilinszky Mihály, Révész Imre, Farkas József, Kovács Sándor, Zoványi Jenő. Ha méltató szavakat keresünk, Gálfy Zoltán értékelése mond a legtöbbet: Pokoly és Révész méltó utóda volt.¹⁷¹ Azonban nem a legkedvezőbb helyen és időben élt – tesszük mi hozzá. A kolozsvári teológiai fakultás fél évszázados történetét, a magyar református egyház történetét másutt és mások örömmel fogadták volna. Nálunk

---

¹⁶³ Dr. Nagy Géza 80 éves. RSZ. 1967. 150–152. A következő lapokon (152–158.) található Horváth István-féle könyvészetnek már csak a cédulája van meg az intézet könyvtárának mss. dobozában, pedig bizonyosan többet lehetne meg tudni belőle, mint a nyomtatásban megjelent bibliográfiából.

¹⁶⁴ Dr. Nagy Géza 80 éves. RSZ. 1967. 150.

¹⁶⁵ Dávid Gyula rektor Kolozsvárt, 1970. január 17-én kelt levele. Ez a dokumentumrészlet csupán azért kerül ide, mert összefüggésbe hozható az 1948/49-es tanév nyugdíjazási színtételekával, amit az akkori hivatalos egyház az érintett professzorok magánügyévé igyekezett lefokozni.

¹⁶⁶ A romániai magyar református egyház élete 1944–1989. Budapest 1990. 192.

¹⁶⁷ RSZ. 1970. 77.

¹⁶⁸ 3. javított és bővített kiadás. Budapest 1977. 421.

¹⁶⁹ L. o. 511.; továbbá az Erdélyi Tudományos Füzetek szócikknél az 520. oldalon található méltatás.

¹⁷⁰ RSZ. 1971. 303.

¹⁷¹ 100 éves a Kolozsvári Református Teológia. = Erdélyi Református Naptár 1995. 119.

viszont azt mondták róla, hogy „történetszemlélete visszalépést jelent”.¹⁷² Az áltudományosságtól minden bizonnyal elkülönült, de nem a megtartó Úrtól, akinek kezét ott látta az egyház viharos évszázadaiban, sőt évezredeiben. De mit jelentett Nagy Géza tudományos tevékenységében ez a „visszalépés”? Azt, hogy hívő kálvini teológusként, nem pedig művelődéstörténészként foglalkozik az egyháztörténelemmel.¹⁷³ Továbbá azt, hogy felfogásában nem végcél az ok és az okozat megismerése. Nála a történelmi kutatás és annak minden eredménye útkeresés, mely Isten országának megtalálását szolgálja. Ebben a keresésben végig hűséges marad első lelkészképesítő dolgozata utolsó mondatában lefektetett tételéhez: A fejlődés kezdetén és végpontján Jézus Krisztus áll, Ő az Alfa és az Ómega.

Irodalom

- Bajor Andor: *Abodi Nagy Béla*. Kolozsvár 1986.
- Benkő Samu: *Nagy Géza, a literátor és művelődésünk mindenese*. Erdélyi Tudományos Füzetek 209. Az EME kiadása, Kolozsvár 1991.
- Brassói Református Nagyhét Emlékkönyve*. Az Erdélyi REK iratterjesztésének kiadása, Brassó 1928.
- Csutak Csaba: *Tavaszy Sándor, a teológiai tanár*. RSZ 1988. 501–506.
- Eine reformierte theologische Fakultät in den Südost-Karpathen*. Sonderdruck aus dem „Kirchenblatt für die reformierte Schweiz”, Nr. 17 und 18, 1934.
- A Kolozsvári Református Theologiai Fakultás évi Értesítője*. 1908–1910. 1926–1944.
- Egyetemi Fokú Protestáns Theologiai Intézet Kolozsvár Évkönyve az 1949, 1949–50. és 1950–51. tanévről*. Cluj, é. n.
- Gálfy Zoltán: *100 éves a Kolozsvári Református Teológia. = Erdélyi Református Naptár 1995*. Kolozsvár 1994.
- Illyés Géza: *Id. Nagy Domokos (1842–1926)*. RSZ 1927. 19–25.
- Juhász István: *Barth hatása a romániai református egyház teológiájára*. RSZ 1966. 342–365.
- J[uhász] I[stván]: *Dr. Nagy Géza professzor a Bázeli Theologiai Fakultás tiszteletbeli doktora*. RSZ 1970. 77–78.
- László Dezső: *Kolozsvári Demokritus*. Kézirat. Kolozsvár 1967.
- László Dezső: *A mindenható Krisztus szolgálatában*. D.Dr. Nagy Géza ny. teológiai tanár temetésén – 1971. április 7-én a templomban. Alapige: Jelenések könyve 1,8.
- Márkus Mihály: *Nagy Géza műveinek bibliográfiája. = Nagy Géza: Fejezetek a magyar református egyház 17. századi történetéből*. Budapest 1985. 257–279.
- Musnai László: *A Kolozsvári Református Theologia ötven év előtti hallgatóinak élete, szolgálata*. Nagyenyed 1958. Kézirat. (Imre Lajos EK kéziratos anyagában.)
- Nagy Endre: *Így éltem és láttam*. Emlékirat. Kézirat. É.n.
- Nagy Géza: *Külföldön bujdosó erdélyi diákok levelezése. Szenvedő papok, szenvedő egyházak*. Kolozsvár 1933.
- Nagy Géza: *Református Theológiánk történetéből (1895–1948)*. RSZ 1958. 325–330.
- Nagy Géza: *Dank für die Würdigung*. (Nagy Géza válasza H-J. Stoebe dékán laudatiójára.) Kolozsvár 1970. január 29.
- Nagy Géza: *A kutyfalvi ref. egyház templomának története és lelképásztorainak névsora*. RSZ 1984. 169–171.
- Nagy Géza: *Rövid önéletrajz 1927-ig*. RSZ 1987. 222–224.
- Dr. Nagy Géza 80 éves. Szerkesztőségi köszöntő*. RSZ 1967. 150–152.
- D. Dr. Nagy Géza (1887–1971)*. RSZ 1971. 303–304.

¹⁷² Vö. Márkus Mihály: Nagy Géza: *Fejezetek a magyar református egyház 17. századi történetéből*. 263. Nagy Géza történelemről vallott felfogása *A történelem keresztyén szemlélete* című dolgozatban tükröződik. RSZ 1932. 321–327.

¹⁷³ Nagy László értékelése Nagy Géza *Fejezetek a magyar református egyház 17. századi történetéből*. címen megjelent posztumusz művének ismertetőjében (RSZ 1986. 325.).

Nagy László: *Fejezetek a magyar református egyház 17. századi történetéből*. Budapest 1985. Ismertetés: RSZ 1986. 325–327.

A Magyarországi Református Egyház Egyetemes Névtára. Nagybecskerek 1911.

Péntek Árpád: *Dr. Gönczy Lajos teológiai professzor emlékezete*. RSZ 1986. 321–322.

Ravasz László: *Emlékezéseim*. Bp. 1992.

A világot legyőző hit. Kolozsvár 1942. (Dolgozatok 19.)

Révész Imre: *Bírálati jelentés Nagy Géza A református egyház története 1608–1715. című művéről*. Debrecen 1950. december 10. 27 lap. Kézirat.

Révész Imre: *Vallomások. Teológiai önéletrajz és válogatott kiadatlan kéziratok*. Budapest 1990.

Romániai magyar irodalmi lexikon. vol. I. A-F. Bukarest 1981. Stoebe, Hans-Joachim: *Ansprache anlässlich der Verleihung der Würde eines Doktors der Theologie honoris causa an Herrn Professor Géza Nagy*. Klausenburg, am 29. Januar 1970.

Tóth Endre: *Jelentés Dr. Nagy Géza A református egyház története (1608–1715) című munkájáról*. Debrecen 1950. Kézirat. 12.

Tőkés István: *A romániai magyar református egyház élete*. Budapest 1990.

Nagy Géza tudományos munkássága

A Református Szemle, Az Út, az Ifjú Erdély, valamint a Kálvinista Világ és a Kiáltó Szó évfolyamaiban megjelent írások maradéktalanul fel vannak tüntetve (eltekintve ez utolsó kettő Keresztyén kritika, valamint Múlt és jelen rovatában megjelent apró írásoktól, rövid hírektől). A külhonban megjelenő lapok közül csak a kolozsvári Teológián fellelhető Kirchenblatt für die reformierte Schweiz teljes évfolyamait tudtuk átnézni (1933–1937). Nem ellenőriztük végig a korabeli *Református Naptárban*, valamint a következő lapokban közölt írásokat: Pásztortűz, Harangszó, Magyar Nép, Ifjú Erdély, Erdélyi Helikon – holott Nagy Géza¹⁷⁴ ezekben is publikált.

Önálló kötetek, füzetek

A keresztyénség jövője. Székelyudvarhely 1922. 136 l.

Kálvinista jellemképek. Kolozsvár 1930. 144 l.

Barth teológiájának előzményei, kritikája és jelentősége. (Theologiai tanulmányok 12. sz.) Debrecen 1931. 36 l. Klny. a ThSz VI. évf. 4–6. sz. 581–615. lapjáról.

A kapitalizmus keletkezése és a kálvinizmus. Theologiai Tanulmányok 27. Debrecen 1932.

Külföldön bujdosó erdélyi diákok levelezése. Szenvedő papok, szenvedő egyházak. Egyháztörténeti adattár a XVII–XVIII. századból. Kolozsvár 1933. 156 l.

Akik kösziklára építettek. Egyháztörténeti dolgozatok. Kolozsvár 1937. 260 l.

Az Ige hódító útja. Keresztyén egyháztörténet a középiskolák VI. osztályú református növendékei számára. Cluj 1939. 232 l.

Társadalmi ellentétek a régi erdélyi református egyházban. (Erdélyi Tudományos Füzetek 144. sz.) Kolozsvár 1942. 18 l. Klny. az ErdMűz 1942. évi 4. számából.

A nagyenyedi Bethlen-kollégium tudományos gyűjteményeinek története. Kolozsvár 1947.

Posztumusz mű

Fejezetek a magyar református egyház 17. századi történetéből. (A Ráday Gyűjtemény egyháztörténeti tanulmányai 1. kötet. Szerk. Benda Kálmán) Budapest 1985. 304 l.

A Kolozsvári Református Theologiai Fakultás története. Kvár 1985. 328 l.

Közös munkák

Nagy erdélyi kálvinisták. = *Nagyenyedi Ref. Nagyhét Emlékkönyve*. Kvár 1927. 31–63.

¹⁷⁴ Lásd az RSZ-ben Nagy Géza születésének centenáriumán közölt, 1926–27-ből származó *Rövid önéletrajzot*. (1987. 224.)

A lelki egyházért folytatott küzdelem. = Brassói Ref. Nagyhét Emlékkönyve. Brassó 1928. 32–40.
Kálmáncsehi Sánta Márton. = Brassói Ref. Nagyhét Emlékkönyve. Brassó 1928. 141–147.
Istennek nagyságos dolgai. Prédikációk a kolozsvári református theologiai fakultás 1929/30. tanévi akadémiai istentiszteleteiről. Kolozsvár 1930.
Eine reformierte theologische Fakultät in den Südost-Karpathen. Sonderdruck aus dem „Kirchenblatt für die reformierte Schweiz“, Nr. 17 und 18. 1934.
Zwingli. = Kecskeméthy István-émlékkönyv. Kolozsvár 1934. 89–107.
Ein Pionier der Kirchenunion im ungarischen Protestantismus. = *Vom Wesen und Wandel der Kirche.* Festschrift für Eberhard Vischer. Basel 1935. 102–115. (Alvinczi Péterről).
A belmisszió nyomai az erdélyi református egyház régebbi történetében. = *Kálvin és a kálvinizmus.* Debrecen 1936. 363–380.
 Imre L., Maksay A., Nagy G.: *Vallástankönyv a III., IV. oszt. számára.* Kolozsvár 1937. 98 l.
Hogyan dolgozzam fel egyházközségem történetét. = *A református lelkipásztor kézikönyve.* II. Kolozsvár 1938. 274–283.
Geleji Katona István eszkatológiája. = *És lón világgosság.* Ravasz László Emlékkönyv. Budapest 1941. 210–220.
Egyenlő-e a jók és gonoszok sorsa a világban? = *A világot legyőző hit.* Dolgozatok a ref. theologiai tudomány köréből, 19. füzet. Kolozsvár 1942. 29–34.
Erdélyi református templomok története. = *Magyar református templomok.* (Szerk. Kovács J. István). Budapest 1942. 157–171.

Szakközlönyekben és periodikákban megjelent eredeti és utánközlések: tanulmányok, előadások, tárcák

Pesszimizmus és keresztyénség. PSZ 1906. 676–682.
Bibliai elbeszélések. Közlöny 1907. 50–52.
Berlini karácsony. RSZ 1909. 41–44.
Németországi tanulság. RSZ 1909. 81–83.
Savonarola. RSZ 1909. 787–793.
Egyház és állam szétválasztása Bázisban. RSZ 1910. 107–108, 122–125.
Aarai konferencia. RSZ 1910. 200–203.
Szocializmus az egyházban. RSZ 1910. 392–396, 421–423, 432–440, 453–457, 469–474.
Gyakorlati szocializmus. RSZ 1910. 553–555, 571–573.
Beteges irányzat. RSZ 1911. 50–52.
Svájczi egyházi élet. RSZ 1911. 179–183.
A német Zoványi-ügy. RSZ 1911. 483–486.
Egy vasárnap Passy Pálnál. (A. Maurer zelli lp. cikkének fordítása.) RSZ 1912. 310–313.
Theocentrikus theologia. RSZ 1912. 405–408, 421–424.
Jegyzetek a reformációról. RSZ 1912. 693–696.
A „vallástudományi fakultás”. RSZ 1913. 555–560.
Válasz. RSZ 1913. 694–696.
Emlékezés Metzger Pálra. RSZ 1913. 830–833.
Keresztyén diákok. RSZ 1915. 478–484.
A sebesültek lelki világa. Az Út 1917. 154–163.
Népegyház – szabad egyház. RSZ 1921. 233–235.
Wilhelm Hermann. RSZ 1922. 100–102.
Az egyházi közszellem. RSZ 1922. 295–298.
Theologusok. RSZ 1922. 377–380.
Gazdag Gál. Az Út 1923. 181–184.
A falu kultúrája. Püsz 1923. 906–912.
Diagnózis. RSZ 1924. 66–68, 75–76.
Egyházunk megújulása felé. RSZ 1924. 368–371.

Vallásos nevelés: Konfirmáció. Az Út 1924. 90–93.
Az építés akadálya. RSZ 1925. 66–68.
Lelki találkozásaink a szolgálatban: Az egyéniség mint akadály. RSZ 1925. 442–445.
Az Evangéliumi Munkások és az egyház. RSZ 1925. 710–715.
Hit és világnézet. Az Út 1925. 127–134.
Árva Bethlen Kata kálvinista kegyessége. RSZ 1926. 445–448, 461–464, 476–480.
Szabadság. IfjErd 1926. 222–223.
Iskolaügyünk válsága. RSZ 1927. 763–769.
Stockmeyer Károly. RSZ 1927. 75–77.
A megújulás feltételei. RSZ 1927. 713–717.
Duns Scotus teológiája. Az Út 1927. 246–252.; Értesítő 1927/28. 10–16.
Szövetség vagy egyesület? RSZ 1928. 228–234.
Viszontválasz. RSZ 1928. 267–269.
Az egyéniség mint akadály. RSZ 1928. 442–445.
Lelki háztartás. RSZ 1928. 485–488.
Özvegy papnék otthona. RSZ 1928. 613–616.
Válasz. RSZ 1928. 654–655.
Új feladatok a középiskolában. RSZ 1928. 678–680.
Az egyházi állam problémája. Az Út 1928. 161–170.
Reformáció. KáVi 1928. 133–138, 149–153.
A keresztyén ember nemzeti és politikai kötelezettségei. KáVi 1928. 7–15.
Az egyház szociális munkája. KáVi 1928. 177–180.
Középiskoláink elnéptelenedése. RSZ 1929. 337–343.
Még egyszer a középiskolákról. RSZ 1929. 487–489.
Károlyi Gáspár. A vizsolyi Biblia előljáró beszéde. Az Út 1929. 263–286.
Kelj fel és világosodjál. KáVi 1929. 1–2.
Bogártelki kurátor. KáVi 1929. 6–8.
Imahét. Feltűnő aránytalanságok. Korrupció. KáVi 1929. 18.
Ébredés. KáVi 1929. 21–22.
Debora prófétaasszony. KáVi 1929. 41–43.
Intézményes és személyes keresztyénség. KáVi 1929. 46–47.
Benedek Elek tragédiája. KáVi 1929. 151–152.
A tizedik, aki visszatér. Csak a kereszteselő hiányzik. Ki a legszebb? KáVi 1929. 74–75.
Az iskolaharc. KáVi 1929. 103–104.
Voltaire Magyarosülyén. Álljon félre az útból. KáVi 1929. 129.
Repatriáló tanárok. KáVi 1929. 140.
Keresztyén vigadozás. IfjErd 1929. 122.
Transylvanie. La Semaine Religieuse no. 8. Genf 1930.
A zsinat jelentősége egyházunkban. Az Út 1930. 21–28.
Mi történik Oroszországban? A genfi Semaine Religieuse 1930/45 és 47-es számaiban megjelent cikkek fordítása (Ex oriente lux, A vallásellenes harc Oroszországban). Az Út 1930. 329–333.
Új patrónusok. KáVi 1930. 6.
Kálvinista kultúrmunka. Új eszme indul. Végzetes tévedés. KáVi 1930. 7.
Demokratikus történetírás. KáVi 1930. 28–29.
Barth teológiájának előzményei, kritikája és jelentősége. ThSZ 1930. 581–615.
I. Rákóczi György trónfoglalása. RefCs 1930. 193–194.
Theológiánk népessége és a lelkesi állások. RSZ 1931. 549–552.
A legújabb Bethlen-irodalom. ErdMúz 1931. 98–109.
Még egyszer a theologia népességéről. RSZ 1932. 82–84.
A történelem keresztyén szemlélete. RSZ 1932. 321–327.
Harc a gyermekekért. RSZ 1932. 380–388.

Adatok a régi erdélyi belmisszió történetéhez. A marosvásárhelyi szegényház (ispotály) szervezete (1550). Ismertetés Orbán Balázs *A Székelyföld leírása* c. könyvből. Pest 1870. IV. kötet 147–149. Az Út 1932. 191–194.

A kapitalizmus keletkezése és a kálvinizmus. ThSZ 1932. 499–512.

Részlet egy levélből. RefCs 1932. 34.

Az erdélyi ref. népiskola története. Megj. az *Iskoláink napja* c. füzetben. Segesvár 1932.

Die Lage der Reformierten in Siebenbürgen. Ref. Kirchenzeitung no. 7. Eberfeld 1932.

The influence of the Reformed Church on the political history of Transylvania. Evangelical Quarterly 1933.

A háromszéki néplélek az egyháztörténelem tükrében. RSZ 1933. 357–362.

A Károlyi Gáspár Társaság feladatai. RSZ 1933. 550–553.

A protestáns egyháztörténetírás válsága. Az Út 1933. 85–89, 103–105, 117–120, 135–138.

A kálvinizmus felekezeti missziója. KáVi 1933. 62–64.

Albert Molnár, der ungarische Psalmendichter. Kirchenblatt für die Reformierte Schweiz 1934. 56–58.

Aus der reformierten Kirche Siebenbürgens. Kirchenblatt für die Reformierte Schweiz 1934. 204–205.

Eine reformierte theologische Fakultät in den Südost-Karpaten. Kirchenblatt für die Reformierte Schweiz 1934. 262–266, 273–276. (A cikkről kiny. is készült, l. fennebb.)

A külmisszió üzenete egyházunknak. Előadás az IKE külmissziói estélyén. RSZ 1934. 289–293.

Erdélyi református nagyasszony panasza. RefCs 1934. 68.

Legátusok. RSZ 1935. 83–88.

Látogatás az árvaházban. RSZ 1935. 407–409.

Az ítélet villámfényében. RSZ 1935. 539–541.

A keresztyén nacionalizmus és internacionalizmus a lelkipásztori szolgálatban. Az Út 1935. 14–20, 33–39, 51–54.

Memento. KiSzó 1935. 19–20.

Aus der theologischen Fakultät Klausenburg. Kirchenblatt für die reformierte Schweiz 1936. 30–31.

A református nő egyházunk történetében. RSZ 1936. 101–102, 123–125.

Az egyházépítés új módszere. RSZ 1936. 163–167.

A mi legfőbb szükségünk. KiSzó 1936. 3–4.

A négy százéves Intitúció. KiSzó 1936. 59–63.

A kegyelem. Értesítő 1936/37. 10–12.

Kálvin hatása Erdélyre. (XVI–XVII. sz.) ThSZ 1936. 301–311.

Németh László erdélyi útirajzának bírálata. ErdHel 1936. 50–54.

Aus der theologischen Fakultät Klausenburg. Kirchenblatt für die reformierte Schweiz 1937. 30–31.

Karl Barth in Siebenbürgen. Kirchenblatt für die reformierte Schweiz 1937. 377–378.

Hálóvetés. RSZ 1937. 19–22.

Az Ige és a tudomány. KiSzó 1937. 3–6.

Egyházunk erkölcsi élete. KiSzó 1937. 77–80.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület háromnegyedszázados tudományos működése. (Szerk. György Lajos) Kolozsvár 1937. 32, 34.

Ein merkwürdiges Jubiläum in der ungarischen Erbauungsliteratur. Kirchenblatt für die ref. Schweiz 1938. 166–167.

Szikszi György. Az Út 1938. 139–143.

Öntudatlan áttérések a misszió fényében. (A kocsordi eset.) KiSzó 1938. 82–83.

Szász Domokos emléke. ErdMúz 1938. 107–116.

A református egyház 20 éve. KÚ 1938 karácsonyi szám, 8–9.

Wernle Pál. RSZ 1939. 210–213.

- Zypressenzweig auf das Grab Paul Wermles.* Kirchenblatt für die reformierte Schweiz 1939. 236.
- A református férfijellem egyházunk történetében.* KiSzó 1939. 81–84.
- Meghallgatott Ige.* RefCs 1939. 71–72.
- Metamorphosis Transsylvaniae.* Kirchenblatt für die reformierte Schweiz 1940. 406–408.
- A kis egyházak sorsa.* RSZ 1940. 17–20.
- Adatok a kolozsmonostori egyház régi történetéhez.* Másolta: Csiby Károly theol. hallgató. Az Út 1940. 144–150, 176–178.
- A nép szava – Isten szava.* KiSzó 1940. 75–76.
- Geleji Katona István személyisége levelei alapján.* ErdMúz 1940. 35–48. (KlNy. Erd. Tudományos Füzetek 115. sz. Kolozsvár 1940.)
- Geleji Katona István ismeretlen levele I. Rákóczi György megjegyzéseivel* (Gyulafehérvár, 1638. február). ErdMúz 1940. 49–52.
- Kalotaszegi fejfa Szenczi Molnár Albert sírján.* Ptűz 1940. 462–464.
- Régi egyházi törvényeink és a vasárnap.* RN 1940. 72–75.
- Délvidék református egyháza.* KiSzó 1941. 49–52.
- A budai zsinat emléke.* KiSzó 1941. 123–124.
- A fejedelemasszony könyve.* RefCs 1941. 49–50.
- Báthory István adománylevele Sombori László kincstárnok részére.* ErdMúz 1941. 291–294.
- A reformáció mint tény és feladat.* IfjErd 1941. 144.
- Dankwort für Vater Gantenbein.* Kirchenblatt für die reformierte Schweiz 1942. 105–106.
- Népiskoláink sorsa.* RSZ 1942. 36–38.
- Állami, társadalmi és egyházi szeretetmunka.* RSZ 1942. 161–166.
- Egyházunk a történelem ítéletének fényében.* RSZ. 1942. 393–396.
- A lelkipásztor háborús szolgálata.* Az Út 1942. 137–141.
- Egyelő-e a jók és gonoszok sorsa a világon?* Az Út 1942. 229–234.
- Kolozsvár helye a magyar református egyházban.* KiSzó 1942. 15–17.
- Pásztor után esengő nyájak.* KiSzó 1942. 46.
- István király és Gábor fejedelem.* KiSzó 1942. 77–78.
- A kisebbségi kérdés református szempontból.* PSZ 1942. 262–272.
- A Herepeiék belmissziói törekvései.* PSZ 1942. 262–272.
- A református egyház és a nemzetiségek.* Láthatár 1942. 10. sz. 290–293.
- Társadalmi ellentétek a régi erdélyi református egyházban.* ErdMúz 1942. 500–515.
- Őseink hazaszeretete.* RN 1942. 82–86.
- Gantenbein lelkész Erdély hű barátja.* RN 1943. 96–99.
- Egyházi pacifizmus.* KiSzó 1943. 80–81.
- A református egyház missziói feladata Magyarországon.* KiSzó 1943. 121–123.
- Belmissziói munka Kolozsváron a XIX. század első felében.* PSZ 1943. 11–20.
- Énekeskönyvünk megújítása.* RefÉ 1943. 150.
- A lelkipásztor magánélete.* Az Út 1944. 3–7.
- Az erdélyi protestantizmus szelleme és áldásai.* KiSzó 1944. 65–66.
- Kalotaszegi ballada.* Ellenzék 1944. VIII. 19. sz. 9.
- Református világkapcsolatok.* RefÉ 1944. 5.
- Hiányzó aratók pótlása.* LEgy 1944. 2–3.
- Erdős József.* RSZ 1947. 327–328.
- “Múlt és jelen” rovatban közölt tárcák. RSZ 1947. 26, 73, 74, 134, 164, 165, 199, 232, 264, 293, 439, 440, 515, 672.
- Templom és gyülekezet.* RSZ 1948. 11–13.
- “Múlt és jelen” rovatban közölt tárcák: RSZ 1948. 54–55, 89–91, 151–152.
- A Széki zsinat.* RSZ 1955. 165–183.
- Toronyai Máté püspök megerősítése. 1585.* RSZ 1955. 227–234.
- Dr. Varga Zsigmond (1886–1956).* RSZ 1956. 303–305.

- Szenczi Molnár Albert emléke.* RSZ 1957. 161–164.
Válasz Zoványi Jenőnek. RSZ 1957. 185.
A Sóvidék reformációja. RSZ 1957. 359–366.
Gyülekezeteink egysége és felelőssége. RSZ 1958. 236–240.
A bűnvalló imádság és a feloldozás. RSZ 1958. 258–261.
Református Theológiánk történetéből. RSZ 1958. 325–330.
Árva Bethlen Kata. RSZ 1959. 132–139.
Kálmáncsehi Sánta Márton úrvacsorai vitája. RSZ 1959. 276–284.
Elhunyt szeretteink emlékének ünneplése. RSZ 1960. 223–239.
Bod Péter. RSZ 1962. 271–284.
Egy ismeretlen káté kiadásának története. (Csehi András: *Heidelbergai keresztyén katekézis. 1793*)
 RSZ 1963. 111–116.
Az 1564. évi nagyenyedi zsinat. RSZ 1964. 130–139.
Az 1837. évi egyházi énekreform. RSZ 1965. 38–50.
Füzesi József egyházi énekköltőnk élete és munkássága (1786–1840). RSZ 1965. 238–244.
Czeglédi György. RSZ 1966. 145–156.
Centenáriumok. RSZ 1966. *Erasmus-évforduló*, 102.; *Deissmann Adolf*, 127.; *A két Bodola püspök*, 212.; *Pokoly József*, 271.; *350 éves Alvinczi Péter Itinerarium catholicuma*, 285.
Sylvester János. RSZ 1967. 62–64.
A Belga Hitvallás (1561). RSZ 1968. 165–174.
Kegyelmi elrendelés és kiválasztás. RSZ 1968. 333–343.
A Bázeli Theologiai Alunneum. RSZ 1969. 92–95.
A kutyfalvi ref. egyház templomának története és lelkipásztorainak névsora. (A szöveget gondozta Nagy László.) RSZ 1984. 169–171.
Kálvin mint diák. (A szöveget gondozta Nagy István.) RSZ 1986. 227–230.
Rövid önéletrajz 1927-ig. (Nagy Géza születésének centenáriumán.) RSZ 1987. 222–224.
Egyházunk kapcsolatai a holland református egyházzal. RSZ 1991. 127–132.
Kalotaszeg romlása (1658–1661). RSZ 1991. 195–200.
A kolozsvári református theologiai fakultás története. (Bevezetés.) RSZ 1992. 197–206.

Prédikációk, igemagyarázatok

- A nagy mulasztás.* (Lk 10,31 magyarázata) RSZ 1923. 177–178.
A pásztor. (2Móz 32,19.31.32 magyarázata) RSZ 1923. 217–219.
Lelki forradalom. (ApCsel 17,7 magyarázata) RSZ 1923. 273–275.
Testvériség. 2Kor 11,28–29. Az Út 1925. 81–82.
Elmélkedés. 1Pt 3,4. KáVi 1927. 121.
A nap, melyet az Úr határoz. Zsid 4,7. = *Akik kősziklára építettek.* 138–142.
Isten örök végzése. 2Tim 1,9. = *Akik kősziklára építettek.* 157–161.
Szenvedés és dicsőség. Özv. Molnár Albertné felett. Róm 8,18. RSZ 1937. 191–192.
Isten igazságos. Jób 34,12. KiSzó 1938. 121.
Mózes III. könyve. Kolozsvár 1949. Kézirat.
Jeremiás könyve. Kolozsvár 1951. 10 lap kézirat.
Mikeás próféta. Kolozsvár 1951. 12 lap kézirat.
Pál II. Korinthusi levele. Kolozsvár 1951. 8 lap kézirat.
Péter I. levele. Kolozsvár 1952. 10 lap kézirat.
Jézus ad nyugalmat. Mt 11,28–30. Igehirdető 1991. 315–317.
Keresztelő János. Mt 3,2–8. Igehirdető 1991. 513–515.
Bellehemi pásztorok. 1Jn 4,8b–9. Igehirdető 1991. 566–568.
Isten szent akaratainak fényében. Róm 3,20. Igehirdető 1992. 509–511.

Könyvek, dolgozatok ismertetése

- Révész Imre: Mohács és a reformáció.* A Magyar Prot. Irod. Társaság kiadása. RSZ 1926. 757.
Friedrich Müller Langenthal: Die Geschichte unseres Volkes. Verlag W. Krafft Hermannstadt. RSZ 1926. 757–758.
- Cs. Lázár László: Egy természeti törvény és az ember jövője.* KáVi 1927. 80.
Révész Imre élete. 1826–1881. Debrecen 1926. (251 l.). RSZ 1927. 233–238.
Dr. Gyenge János és Pálffy István: A tiszta kálvini szervezetű romániai magyar presbiteriánus egyház megalakulása és életharca. (Kosmos nyomda R.T., Oradea) RSZ 1928. 576–579.
Szekfű Gyula: Bethlen Gábor. Budapest 1929. KáVi 1929. 16–18.
Nagy Elek: Erdély fénylő ármékei. Történelmi novellák. Marosvásárhely 1928. 200 l. KáVi 1929. 52.
- Öntudatos hit. Káté a ref. egyházba belépni óhajtok számára, valamint a gyülekezeti hitvédelem céljaira.* Összeállította Révész Imre debreceni lelkipásztor. 76 l. KáVi 1929. 60/1.
Ki volt Orbán Balázs? Emlékezés a legnagyobb székelyre, születésének 100. évfordulóján. Kiadja a Sz. Kereszturi Kaszinó. KáVi 1929. 60/1.
Botos János: Az orlái faember. (Elbeszélések) Kolozsvár é.n. 80 l. KáVi 1929. 131.
Sárközy Lajos: Őt hallgassátok. Egyházi beszédek. Szatmárnémeti 1930. Az Út 1931. 86–88.
Dávid György: Az erdélyi református egyházközség XVII. századbéli képe. Marosvásárhely 1930. Az Út 1931. 145–147.
Horváth Jenő: A misszió népe. Skócia és a skótok. Aninósza 1933. 90 lap. Az Út 1933. 129–131.
Iván László: Dávid Ferenc arca a szellemtudományi lélektan tükrében. Keresztyén magvető füzetek 1935. Az Út 1935. 228.
Bodor János: Utam a csemátóni mesteri parókiától a zágoni papi parókiáig. Kolozsvár 1936. 560 lap. RSZ 1936. 483–490.
Biró Venczel: Altorjai gróf Apor István kora. Minerva 1935. ErdHel 1936. 207–208.
Juhász István: A reformáció az erdélyi románok között. Kolozsvár 1940. 276 lap. RSZ 1940. 512–513.
Erdély Magyar Egyeteme. Kolozsvár 1941. 470 lap. RSZ 1942. 231–233.
Musnai László: Aiud és református egyháza. Kiadja az egyházközség presbitériuma. Aiud 1936. 100 lap. Az Út 1937. 30.
Barkó Juliánna: Buzgóság. Kiadja a kopacsevoi (kopácsi) női bibliakör. 1928. 128 lap. Az Út 1937. 31.
Vásárhelyi János: A református keresztyén imádságos könyve. Egyházker. Iratterjesztés, 356 lap. Az Út 1938. 217.
Cs. Bogáts Dénes: Szemerja község és református egyházának története. Sepsiszentgyörgy 1943. 79 lap. Az Út 1944. 149–152.
Vásárhelyi János: Erdélyi református püspökök az utolsó évszázadokban. Nagyenyed 1946. RSZ 1946. 78.
Egyháztörténet. Révész Imre közreműködésével szerk. Esze Tamás és Bucsay Mihály. Budapest 1947. 160 l. RSZ 1948. 181–183.

Kiadatlan kéziratok, akadémiai jegyzetek

- De perfectibilitate religionis christianae.* Kolozsvár 1908. (Szakvizsgadolgozat)
Magántanári előadások. 1926.
A vallásos tapasztalat elmélete. Doktori értekezés. Kolozsvár 1927. 90 lap.
Az egyetemes keresztyén egyház története. Kolozsvár 1929. 154 l.
Egyháztörténeti illusztrációk. Kolozsvár 1929. V. 1.
A magyar protestantizmus története. Kolozsvár 1931. 161 l.
Képek a XVII. század egyházi életéből: Kovásznai Péter beköszöntője. Kolozsvár 1931. 11 l.
Magyar református egyháztörténet. Kolozsvár 1932. 90 l.
Egyházunk felekezeti helyzete és feladatai. Kolozsvár 1937. 12 l.

Erdély művelődéstörténete. Kolozsvár 1937. 65 l.
A világ reformátussága és kérdései. Kolozsvár 1938. 10 l.
A Bibliáról való felfogás az erdélyi református theologia történetében. Kolozsvár 1938. 14 l.
Borosnyai L. János püspök élete, naplója és levelei. Kolozsvár 1943.
Nagy Károly püspök élete. Kolozsvár 1944. 19 lap.
Nagy reformátoraink nevelő munkássága. Kolozsvár 1946. 10 lap.
Adatok Magyarorszló egyháztörténetéhez. Zilah 1946. 4 lap.
A Szatmárnémeti zsinat. Kolozsvár 1946. 8 lap.
Luther mai üzenete. Kolozsvár 1946. 8 lap.
Bornemissza Anna. Kolozsvár 1947. 8 lap.
Az egyház hitvallása Jézus Krisztusról. Kolozsvár 1948. 6 lap.
Adatok a széki egyházmegye történetéhez. Kolozsvár 1949. 16 lap.
Nagy Lajos székegykeresztúri lelkipásztor élete. Kolozsvár 1949. 10 lap.
Dr. Illyés Géza élete és munkássága. 1949. 5 lap.
A magyar református egyház története. Kolozsvár 1950. 1337 lap.
A Margittai zsinat. Kolozsvár 1952. 6 lap.
Az apostoli egyház kora. Kolozsvár 1952. 12 lap.
A reformáció és céljai. Kolozsvár 1952. 8 lap.
A lelkészek munkája az apostoli és a reformátori tanítás szerint. Kolozsvár 1952. 10 lap.
Egyházunk sorsa a kuruc háborúban. Kolozsvár 1952. 10 lap.
Izrael letelepedése. Kolozsvár 1954. 8 lap.
Az Óvári zsinat. Kolozsvár 1954. 10 lap.
A Biblia népeinek élete. Kolozsvár 1955. 10 lap.
A Biblia használata egyházunkban. Kolozsvár 1955. 12 lap.
Adatok a nagysajói egyház történetéhez. Kolozsvár 1956. 8 lap.
Az erdélyi egyházak összehasonlító története. Kolozsvár 1956. 8 lap.
Szamaritánusok, görögök, prozeliták. Kolozsvár 1956. 12 lap.
Szőnyi Nagy István a pedagógus lelkipásztor. Kolozsvár 1958. 10 lap. (Imre Lajos EK kéziratcsomójában.)
A Bekecsalja reformációja. Kolozsvár 1958. 10 lap.
A Mezőség reformációja. Kolozsvár 1958. 15 lap.
Kálvin mint diák és nevelő. Kolozsvár 1959. 12 lap.
Apáczai Csere János. Kolozsvár 1959. 12 lap.
Kálvin akadémiájának hatása egyházunkra. Kolozsvár 1959. 102 lap.
Kolozsvár reformációja. Kolozsvár 1961. 22 lap.
Protestáns egységmozgalmak és Bonyhai püspök béketörekvései. Kolozsvár 1961. 81 lap.
A bádoki egyház története. Kolozsvár 1962. 70 lap.
A csomafáji egyház története. Kolozsvár 1962. 60 lap.
A vajdakamarási egyház története. Kolozsvár 1963. 90 lap.
Hermányi Dienes József egyháztörténeti feljegyzései. Kolozsvár 1971. 9 lap.

Év nélkül

Cikkek a Protestáns Egyháztörténeti Lexikonhoz. 42 lap.
Az egyetemes keresztyén egyház története. Jegyz. 72 , 54 lap.
Erdély művelődéstörténete. Jegyz. 43, 13 lap.
Az erdélyi református egyház története 1918–1926. 200 lap.
Kálvin Akadémiája. 101 lap.
A magyar református egyház története. Jegyz. 91 lap.
A protestantizmus története. Jegyz. 127 lap.
A reformátorok. Jegyz. 63 lap.

A Vécsi Szövetség fegyelmi rendje (kidolgozta N.G. a 15 év a lelki egyház szolgálatában című tanulmány tanúsága szerint).

Róla és műveiről megjelent írások

Bíró Sándor: *Nagy Géza: Akik közziklára építettek*. Kolozsvár 1937. KiSzó 1937. 122.

Gálfy Zoltán: *100 éves a Kolozsvári Református Teológia. = Erdélyi Református Naptár 1995*. Kolozsvár 1994. 119. pag.

Dekker W.A.: *Hogyan látják a magyar theologusok Barth Károlyt*. Az *Onder Eigen Wandel* című theol. folyóiratban megjelent méltatást Csűrös József fordításában közli *Az Út* 1934. 126–127.

Horváth István: *Nagy Géza főbb munkáiból*. RSZ 1967. 152–158.

Illyés Géza: *Akik közziklára építettek*. (Könyvismertetés.) RSZ 1937. 486–488.

Imre Lajos: *Kálvinista jellemképek*. *Az Út* 1930. 303–304.; RSZ 1930. 506.

Külföldön bujdosó erdélyi diákok levelezése. Szenvedő papok, szenvedő egyházak. Kolozsvár 1933. RSZ 1933. 459.

Juhász István: *Dr. Nagy Géza a Bázeli Theologiai Fakultás tiszteletbeli doktora*. RSZ 1970. 77–78.

Nagy Géza magyarbikali lelkész, theologiai magántanár theologiai fakultásunk szolgálatában. RSZ 1926. 677

Új theologiai doktor. RSZ 1927. 430.

Dr. Nagy Géza theol. professzor. RSZ 1928. 247–248.

László Dezső: *Nagy Géza: Külföldön bujdosó erdélyi diákok levelezése. Szenvedő papok, szenvedő egyházak*. Kolozsvár 1933. 143 lap. KáVi 1933. 103.

Márkus Mihály: *Nagy Géza műveinek bibliográfiája. = Nagy Géza: Fejezetek a magyar református egyház 17. századi történetéből*. Budapest 1985. 257–279.

Dr. Nagy Géza 80 éves. Szerkesztőségi köszöntő. RSZ 1967. 150–152.

D. Dr. Nagy Géza (1887–1971). RSZ 1971. 303–304. Uo. *D. Dr. Nagy Géza (Nekrológ)* 308.

Nagy István: *Pro memoria. D. Dr. Nagy Géza A református egyház története (1608–1715) c. munkájának sorsa*. RSZ 1992. 207–210.

Nagy László: *Fejezetek a református egyház 17. századi történetéből*. Budapest 1985. Ismertetés: RSZ 1986. 325–327.

Papbeiktatás Székelyszenterzsébeten. RSZ 1912. 494–496.

Révész Imre: *Bírálati jelentés Nagy Géza A református egyház története 1608–1715. c. művéről*. Debrecen 1950. december 10. 27 lap.

Tavaszy Sándor: *Nagy Géza: Kálvinista jellemképek*. Kolozsvár 1930. KáVi 1930. 133–134.

Tóth Endre: *Jelentés Dr. Nagy Géza A református egyház története (1608–1715) című munkájáról*. Debrecen 1950. 12 l.

Zoványi Jenő: *Protestáns egyháztörténeti lexikon. Nagy Géza. (Szócikk.) 3. javított és bővített kiadás Budapest 1977.*